

Litterära politikerliv

En litteraturvetenskaplig analys av biografisviten Sveriges statsministrar under 100 år

Paul Tenngart

Literary politicians. A literary analysis of the biographical book series *Svenska statsministrar under 100 år*

This article investigates the book series *Svenska statsministrar under 100 år* (2010) from a literary point of view. In this box of biographies, the lives of all the Swedish prime ministers from the last hundred years are told in 22 stories. A literary analysis of these linguistic structures makes clear what kind of literature these lives in politics have become in the hands of the 21 authors. The visual and linguistic elements surrounding the stories are analysed, as are the introductory and conclusive texts that frame the biographical accounts. The ways in which the prime ministers' personal backgrounds and careers are told are studied in comparison with literary models. The story patterns structuring the separate volumes and the whole series are studied, as well as the different narrators in the biographies. The aim of the investigation is to shed light upon the literary techniques used to represent separate prime ministers' personal lives, political efforts and the historical periods in which they lived and worked, as well as what conceptions of life, politics and history these techniques create.

I maj 2010 dök en speciell publikation upp på den svenska bokmarknaden. Albert Bonniers förlag gav ut en box med 22 volymer, skrivna av 21 författare, som porträtterade de senaste 100 årens svenska statsministrar. Det var valår, och de två politiska blocken låg i startgroparna inför en intensiv politisk sommar. Boxen skulle kunna betraktas som ett inlägg i debatten om den svenska politikens historia, samtid och framtid, inte minst som svitens sista volym – om Fredrik Reinfeldt – är en journalistiskt hållen bedömning av den sittande regeringens insatser och framtidsutsikter (Elmbrant 2010), och inte minst som denna regering hade vunnit valet 2006 genom att omdefiniera den samtida partipolitikens förhållande till det svenska politiska arvet. Men de 22 biografierna togs inte emot som debattinlägg utan som historieskrivning. Av de allra flesta välkomnades boxen som ett angeläget bidrag till folkbildningen.

Biografisviten är nu inte bara ett stycke historieskrivning med samtidsaktuell politisk relevans. Den är mer än så. Boxen innehåller 22 regelrätta biografier, det vill säga skrifter (på grekiska: *graphein*) om människors liv (på grekiska:

Paul Tenngart är docent i litteraturvetenskap vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.
E-post: Paul.Tenngart@litt.lu.se

bios). Sviten gör anspråk på att beskriva 22 människoöden på den svenska politiska toppen under de senaste 100 åren. Här beskrivs de mänskliga villkoren för statsministerposten. Här beskrivs hur den politiska makten påverkar en enskild människa, och omvänt: hur politiken utgår ifrån enskilda människoöden.

Hur framställs dessa 22 statsministrar? Vad för slags litteratur blir deras liv i händerna på de 21 skribenterna? Den frågan utgör utgångspunkt för nedanstående artikel. Analysen är gjord utifrån ett litteraturvetenskapligt perspektiv på texter, vilket innebär att den utgår ifrån litteraturvetenskapliga normer för hur texter fungerar. Undersökningens raster är en begreppsapparat som i första hand har utvecklats för att analysera skönlitterära verk. Det är viktigt att påpeka att ett sådant raster inte ger en jämnt fördelad belysning av sakprosa-textens alla funktioner och poänger. En litteraturvetenskaplig textanalys lyfter i första hand fram *hur* texten gestaltar skeenden, situationer och personer snarare än *vad* som gestaltas och *varför* detta gestaltas. Med denna utgångspunkt bedöms den skönlitterära texten allt som oftast utifrån hur pass nyanserat den gestaltar tillvaron. Att vissa av de 22 biografierna kommenteras mer än andra har emellertid inte att göra med eventuella inbördes skillnader i kvalitet och betydelse mellan de olika volymerna, utan beror helt och hållet på att vissa texter tydligare än andra illustrerar grundläggande litterära drag. Exempelen är valda för att ge en representativ bild av de språkliga grepp som generellt används i sviten för att gestalta den personliga och politiska verkligheten.

Är biografiförfattarna då medvetna om de litterära grepp som här analyseras? Nej, det är de nog sällan. De språkliga grepp vi använder för att gestalta karaktärer, händelseförlopp och situationer har vi i första hand lärt oss spontant och osystematiskt, genom att vara en del av en språklig gemenskap, genom att läsa andras texter och genom att pröva oss fram. De allra flesta författare av facklitterära såväl som skönlitterära texter går på känsla. Textanalysens syfte är i mångt och mycket att systematisera resultaten av denna känsla. Poängen med nedanstående analys är således att lyfta fram, belysa och systematisera de litterära val som de 21 biografiförfattarna utan litteraturvetenskaplig medvetenhet har gjort i syfte att beskriva statsministrarnas liv och politiska gärningar. Därmed vill analysen komma åt de historiskt förankrade språkliga villkoren för att skriftligt gestalta politiska liv i Sverige på svenska 2010.

Biografierna är förstås skrivna utifrån huvudredaktörerna Per T Ohlsson och Mats Bergstrands riktlinjer och utifrån de enskilda författarnas omdömen, åsikter, intressen och kunskap. Men både redaktörernas och författarnas uppfattningar om de 22 statsministrarna ingår i allmänna, historiskt förankrade föreställningar om politik och politiska villkor, samt om hur man kan och bör återge, och därmed ge mening åt, ett människoliv. När man skriver en biografi är man beroende av sin samtids syn på mänskligt liv samtidigt som man sprider denna syn – eller ett alternativ till den – vidare till sina läsare. När man skriver 22 biografier samtidigt i en publikation som enligt förlaget själv är en av

Bonniers största satsningar på länge, är effekten förstås mycket större (Albert Bonniers förlag 2012).

Under de senaste åren har vi sett en storhetstid för biografins genre i den svenska kulturen, och statsministersviten är en central del av denna blomstring. Om vi till exempel jämför med anglosaxisk bokutgivning, där tegelstens-tjocka biografier under en lång tid rönt stor kritisk uppmärksamhet och sålt i stora upplagor, har biografier i Sverige under tidigare år fört en blygsam tillvaro på den nationella kulturella scenen. Det gäller också politiska biografier. Visst har det getts ut många porträtt av svenska politiker, men de har sällan rönt stor uppmärksamhet utanför den politiska sfären. Bonniers storsatsning på Bergstrands och Ohlssons projekt är därför representativ för en viktig litteraturhistorisk förändring. Det är talande att det enda tidigare försöket att göra något liknande är ett danskt projekt, nämligen den danske statsvetaren och författaren Johannes Lehmanns *Svenske statsministre* från 1971-1972, som i två volymer tecknar alla svenska statsministrars porträtt från Louis De Geer (den äldre) till Per Albin Hansson (Lehmann 1971-1972). En föregångare inom arbetarrörelsen är sviten *Banérförare*, som i tio volymer från 1949 till 1952 tecknar den egna rörelsens framgångssaga från det sena 1800-talet fram till Per Albin Hansson (Casparsson 1949-1952). De direkta förebilderna för Bergstrands och Ohlssons box var den brittiska *The 20 British Prime Ministers of the 20th Century* från 2006 och den amerikanska *The American Presidents*, i vilken 39 volymer har getts ut sedan starten 2001 (Beckett 2006; Schlesinger & Wilentz 2001-2012).

De flesta betraktar nog den politiska biografen som historieskrivning snarare än litteratur, och de flesta gör nog en stor åtskillnad mellan dessa två kategorier, inte minst som den svenska politiska biografen i så hög grad har varit en inomakademisk eller inopolitisk angelägenhet. Men litteraturbegreppet har under senare år vidgats en hel del, inom flera akademiska discipliner. En viktig utgångspunkt för denna utveckling utgör den amerikanske historikern och litteraturvetaren Hayden Whites numera klassiska artikel "The Fictions of Factual Representation" från 1976, som beskriver grundläggande likheter mellan en historieskrivande sakprosatext och en roman. Det skeende som återges i en historieskrivande text med högt sanningsanspråk är konstruerat med hjälp av samma språkliga grepp som en roman, menar White. Om man ska återge ett skeende på ett sammanhängande vis går det helt enkelt inte att undvika sådana grepp. Alla beskrivningar av verkligheten, oavsett hur objektiva de försöker vara, innehåller fiktonaliseringar av denna verklighet (White 1976).

Varje språklig beskrivning av verkligheten är förstås endast en version av verkligheten, skapad med hjälp av utvalda språkliga grepp, skriven från ett visst perspektiv och med ett visst fokus. En annan beskrivning av samma verklighet – som bygger på andra grepp, berättas från ett annat perspektiv och har ett annat fokus – kan se helt annorlunda ut, utan att någon av dessa versioner är

mindre sanna eller mindre trovärdiga. Att detta också gäller för politiska biografier är kanske självklart, men det lyfts sällan fram som ett grundläggande faktum. Stora biografier ger sig ofta ut för att återge en uttömmande beskrivning av en människas liv, och de tas allt som oftast emot med en sådan förväntan som utgångspunkt i bedömningen. De 22 volymerna i Bergstrands och Ohlssons svit ger tydligt ett intryck av att vara heltäckande. Det höga anspråket framgår av rubriken på den presentationstext som står på sidan av boxen: vad läsaren får sig till livs är ”Tjugotvå personligheter. En historia.” Volymerna återger statsministrarnas personligheter, inte tjugotvå berättelser om deras personer. Och tillsammans bildar böckerna en enda historia, det vill säga historien om det svenska statsministerämbetet från 1905 till 2010. Redaktörerna och författarna tror förstås inte att det de har åstadkommit är den enda sanna historien om 1900-talets statsministrar, men presentationens retorik ger, på historieskrivningens klassiska manér, ett sådant intryck. Och det är ett intryck som ger läsaren en mycket viktig ingångsförståelse för läsningen av de enskilda volymerna. Här kommer man nära personer som har levt på riktigt. Här får man veta vad som har hänt.

Litteraturvetenskapliga teorier och metoder har inte bara visat sig fruktbara inom historieämnet. Det vidgade litteraturbegreppet har gått hand i hand med ett vidgat textbegrepp, vilket har gjort att det inte bara är skriftliga berättelser som kan analyseras med inspiration från litteraturvetenskapligt håll. Inom narratologin – läran om berättandet – har undersökningsmaterialet vidgats från romaner och noveller till alla sorters berättelser, skriftliga, muntliga, tänkta. Den schweiziska narratologen Monika Fludernik har till exempel utvecklat en ”natural narratology”, som går ut på att analysera de berättelser om den faktiska tillvaron som organiserar hur vi ser på våra liv (Fludernik 1996). Liknande teorier har utvecklats från kognitionsteoretiskt håll av Mark Turner, som hävdar att vårt tänkande i grunden är litterärt. Vi bearbetar erfarenheter, vi orienterar oss i tillvaron och vi planerar för framtiden med hjälp av kognitiva berättelser (Turner 1996). Även denna utveckling är relevant för den politiska biografien. Genren beskriver ju inte bara skeenden ur historien, utan också människors liv. Genom att beskriva framstående personers människoöden, framgångar, motgångar, erfarenheter och drömmar, skapas indirekt föreställningar om hur vi människor lever våra liv, vilka begränsningar, möjligheter och övriga villkor som styr vår personliga utveckling.

Paratexterna

Den litteraturvetenskapliga textanalysen utgår ifrån en grundläggande skillnad mellan textens värld och den omkringliggande verkligheten. Det som beskrivs och gestaltas i en text lever sitt eget liv och styrs av egna lagar. Varje text bygger på en unik selektion, skapar en unik koherens (ett förståelsesammanhang som

bara finns i den specifika texten) och framställer skeenden och situationer från ett specifikt perspektiv eller en specifik blandning av flera perspektiv.

Men gränsen mellan framställningen och dess kontext är sällan distinkt. Det finns nästan alltid en gråzon mellan dessa storheter. De tecken som i anslutning till den egentliga texten bildar en sådan gråzon kallas paratexter (Genette 1982: 9). I denna kategori finns allt sådant som omger den egentliga framställningen, som omslag, titel, författarnamn, titelsida, förord och baksidestext. Här sker en tillfällig överlappning mellan text och omvärld. Paratexterna fungerar som inramningar till de biografiska berättelserna i sig. Sådana inramningar aktualiserar grundläggande förståelsemodeller för berättelserna, de skapar kognitiva ramar för läsarens fortsatta litterära förståelse (Wolf 2006; Tenngart 2012).

Alla de traditionella paratexter som nästan alltid ackompanjerar en berättelse finns också i statsministersviten. På omslaget finns titel, författarnamn och omslagsbild, på fliken finns ett porträtt av volymens författare och en presentation av henne eller honom, sedan följer en titelsida som upprepar titel och författarnamn och som anger vilket förlag som ger ut boken, och en sida med upphovsrättslig information. I varje volym finns också sådana paratexter som hör sakprosan till: innehållsförteckning, förord, käll- och litteraturförteckning och personregister. Vidare finns sådana paratexter som är specifika för serieformatet. På omslag och titelsida står statsministersvitens titel, och på den bakre fliken finns en lista på alla volymer i serien. Även själva boxen utgör en sådan paratext, där sviten presenteras och fysiskt ramas in med hjälp av en bild på det svenska riksvapnet. Slutligen finns i sviten sådana paratexter som inte är lika vanliga i vare sig skönlitterära eller saklitterära publikationer. Bredvid titelsidan finns ett andra bildporträtt av den aktuella statsministern. Innan läsaren har hunnit till innehållsförteckningen har hon eller han alltså fått möta två olika fotografiska bilder av huvudpersonen. Mellan innehållsförteckning och författarens förord presenteras också den porträtterade statsministerns liv i en kronologisk lista av årtal och viktiga händelser.

Paratexterna är med andra ord många, vilket innebär att gränslandet mellan textens värld och den historisk-politiska omgivningen är omfattande. Denna tjocka gråzon bekräftar intrycket av att sviten gör ett stort anspråk på verklighetsåtergivning. Vad gäller den andra porträttbilden, den kronologiska listan och innehållsförteckningen är det dessutom lite oklart om de ska betraktas som paratexter eller som delar av själva framställningen. Men eftersom alla dessa tre står före författarens förord intar de en annan plats i volymen än själva berättelsen om statsministerns liv. Det är alltså inte bara gränsen mellan text och historisk kontext som är diffus, utan också gränsen mellan paratext och text.

Att författarna är namnkunniga och hämtade från den svenska akademiska och journalistiska eliten skapar också tyngd. Dessutom ger det ett neutralt intryck att det inte är ett skrå som dominerar, utan att det bland skribenterna finns lika många journalister som historiker och statsvetare. Däremot ger

författarnas olika förord – om man läser flera volymer i rad – snarare intrycket av variation och subjektiva utgångspunkter. Dessa förord kan betraktas som motsvarigheter till en skönlitterär författares *poetik*, det vill säga hans eller hennes idéer om litteraturens funktion och förmåga. Statsministersviten uppvisar härvidlag flera olika sätt att uppfatta den biografiska uppgift som ligger för handen.

Några författare ser det som sin främsta uppgift att beskriva en historisk period (Wetterberg 2010; Åman 2010; Elmbrant 2010). Av dessa sticker Johannes Åman ut när han i volymen om Louis De Geer ser historien som ett drama och jämför sin egen roll med den klassiska tragediförfattarens (Åman 2010: 8-9). Två författare betonar relationen mellan individ och samhälle. Leif Lewin diskuterar sitt eget aktörsperspektiv på den politiska historien i sin skildring av Arvid Lindman, medan Peter Esaiasson intresserar sig för tudelningen mellan privat och offentligt liv hos Karl Staaff (Lewin 2010: 10-11; Esaiasson 2010: 8-9). De flesta skribenter betonar intresset för den specifika politiker som presenteras. Vissa är uttryckligen ute efter att ge en sanningsenlig bild av den aktuella personen (Svegfors 2010; Samuelsson 2010). Andra vill genom kritisk distans nå statsministerns person bakom myter, legender och hävdvunna föreställningar (Ilshammar 2010; Alsing 2010). Andra vill ge ett nytt perspektiv på den aktuella statsministerns gärning (Ohlsson 2010a), uppdatera bilden av statsministern (Ekdal 2010), eller lyfta fram en bortglömd statsminister (Johnson 2010). Åter andra ser det som sin uppgift att få grepp om statsministerns person bortom den allmänna politiska historien (Eklund 2010; Möller 2010). Vissa talar också om äreräddning (Svensson 2010; Bergstrand 2010). Slutligen är vissa förord mer personligt anstrukna och beskriver den enskilda skribentens fascination eller personliga intresse för den aktuella tidsperioden eller den aktuella statsministern (Ulvros 2010; Ohlsson 2010b; Gröning 2010). I förorden framstår alltså de olika författarnas utgångspunkter och infallsvinklar som ganska olikartade. Därmed ger också dessa förord olikartade kognitiva ramar för hur deras berättelser ska förstås.

Omslagsbilderna understryker det kända faktum att den svenska statsministerposten har varit en totalt enkönad historia, men det är inte vilka män som helst som porträtteras i hel- eller halvfigur på dessa omslag. Hattarna och ytterrockarna försvinner efter hand, men det statsmannamässiga och betydelsefulla betonas av alla kostymer, slipsar och flugor. Endast tre statsministrar saknar kostym – Fälldin, Ullsten och Persson – och endast två har varken slips eller fluga – Fälldin och Persson. En enda statsminister saknar kavaj: det är Fälldin, som ser ganska lätt och ledig ut med en hoprullad tidning i handen. Här finns förstås en bildberättelse om den svenska politikens utveckling. Men efter en paus på sjuttioalet verkar det som om den formella klädseln ändå står sig ganska väl.

Lite annorlunda är det med uppsyner och miner. De bistra och allvarliga minerna är allenarådande fram till 1930-talet. Per Albin Hansson är den första statsministern som ler, och därefter är det bara Olof Palme som ser allvarstygnd ut. Flera av dessa mer sentida ministrar ler och ser öppna och mottagliga ut, endast Carl Bildt ger intryck av att vara upptagen. Fredrik Reinfeldt sitter på en stol och ser rakt mot betraktaren, som om han är beredd att sitta ner och samtala en stund. Vissa av omslagsbilderna korresponderar på ett specifikt sätt med själva kärnberättelserna. Sålunda illustrerar omslagsbilden på Karl Staaff, där han står för sig själv och talar till den folksamling som skymtar i bildens bakgrund, den bild av isolering och utsatthet som volymen tecknar (Esaiasson 2010). Omslagsporträttet av Nils Edén vid talarstolen med ett manus i högsta hugg, korresponderar på samma sätt med Gunnar Wetterbergs beskrivning av statsministern som en mycket god talare (Wetterberg 2010). Att Per Albin Hansson ser ut att nyligen ha stigit av tåget, med ytterrock på arm, cigarett mellan fingrar och portfölj i hand, illustrerar den bild av folklighet som Niklas Ekdal tecknar (Ekdal 2010). Och att Ola Ullsten är något av en klädsnobb får stöd i omslagsbildens manchesterkavaj, pullover, slipsknut och randig skjorta (Bergstrand 2010). Ett speciellt intryck ger omslaget till Klas Eklunds volym om Olof Palme (Eklund 2010). Samma porträtt pryder nämligen Henrik Berggrens stora biografi *Underbara dagar framför oss*, som kom ut några månader senare under tidig höst 2010 (Berggren 2010). De två biografierna över Palme är alltså snarlika till det yttre, åtminstone om vi betraktar dem på distans. Att Berggrens volym är nästan sju gånger så tjock gör emellertid att den historieskrivande relativismen understryks: på den absoluta ytan ser biografierna likadana ut, men närmar vi oss dem bara en liten aning förstår vi hur olika de är.

Rubrikerna på de kronologiska listor som inleder varje biografivolym har, åtminstone för en litteraturvetare som har sysslat mycket med lyrik, en poetisk udd med livsexistentiell dimension. Det är kolonet i formeln "Karl Staaff: en kronologi" som skapar denna poetiska karaktär. Interpunktionen gör betydelsen svävande. Betyder kolonet att Karl Staaffs liv i första hand *var* en kronologi, eller betyder det att listan som följer tecknar bilden av Karl Staaff *som* en kronologi. Eller anger interpunktionen att teckenkonstruktionen "Karl Staaff", det vill säga samtidens och eftervärldens föreställning om personen Karl Staaff, förstås som en kronologi. Ja, hur betraktar vi ett människoliv? Vilka är de mest grundläggande egenskaperna i en levnad? Gravstenen och den historiska notisen om en människa sätter upp födelseår och dödsår som utgångspunkter för förståelsen. Nekrologen fyller på med mer information mellan dessa två årtal, men oftast gör den det med fler årtal som grundstomme. Den skönlitterära texten använder i första hand andra grepp för att karaktärisera ett enskilt människoliv: här står ofta känslomässiga situationer, betydelsefulla kausala samband och interaktionen med en mångfaldig social och historisk omvärld i främsta rummet.

Oavsett hur man tolkar det där kolonet, utgör listan av årtal och händelser ett slags buljongtärning för det aktuella människolivet: här finns det enskilda politikerlivets essens, här har livsödet kokats ner till ett koncentrat. En redan kort biografisk framställning är ytterligare koncentrerad i denna lista. Och det är detta koncentrat av den koncentrerade biografien som först möter läsaren. Här finns en rudimentär kronologisk stomme att hänga upp berättelsen vid. De kronologiska listorna ingår i och bekräftar en modell för hur ett människoliv struktureras och för vad som är det mest väsentliga i enskilda människors levnadshistorier. Som läsare frestas man att foga in sitt eget liv i denna modell. Hur ser min kronologi ut?

Hur är då listorna strukturerade? Jo, man kan dela in de årtalsbestämda uppgifterna i tre kategorier: privata händelser, politiska händelser och sådana händelser som har att göra med ett yrkesliv utanför politiken. Ställer vi samman alla 22 kronologier ser vi ett mönster för hur ett svenskt politikerliv i maktens absoluta topp ser ut. Antalet händelser i dessa kronologier sträcker sig från 14 (Karl Staaff) till 53 (Hjalmar Branting). De flesta av volymerna innehåller ett tjugotal händelser. Andelen händelser som handlar om politikernas privatliv, inklusive uppgifter om födelse och död, är i genomsnitt 17 %. Det viktigaste i en svensk statsministers liv under de senaste 100 åren består alltså till 17 % av privata händelser, det är intrycket som denna statsministersvit ger. Minst andel privata händelser, 4 %, listas i Fredrik Reinfeldts kronologi, och det är kanske inte så konstigt. Villkoren för beskrivning av den sittande statsministerns privata göranden och låtanden är kanske andra än för äldre tiders statsministrar. Men den låga siffran har å andra sidan inte bara att göra med att Reinfeldt ännu är i livet. I kronologierna över både Ingvar Carlsson (26 %) och Göran Persson (22 %) ligger andelen privata händelser över genomsnittet. Vi finner också låga siffror långt bak i tiden, som hos Rickard Sandler (9 %), Nils Edén (13 %) och Carl Swartz (13 %). Snarare har kanske den låga siffran att göra med att Reinfeldt ännu är verksam som toppolitiker. Att även Carl Bildt har en låg andel privata punkter (7 %) tyder på detta. Högst andel privata händelser finns i listorna över Louis De Geer (35 %) och Hjalmar Hammarskjöld (35 %). Detta kan ha att göra med de respektive författarnas utgångspunkter. I Johannes Åmans förord till biografien över De Geer betonas släkten De Geers betydelse, både för statsministern i fråga och för den svenska historien, och i Mats Svegfors' förord till volymen om Hammarskjöld sägs utgångspunkten vara att ge en sanningsenlig, komplex bild av den biograferade. I den sistnämnda volymen intar också statsministerns son, Dag Hammarskjöld, en central position. Det hör till saken att Svegfors tidigare har skrivit en biografi över FN:s svenske generalsekreterare.

Vad gäller de händelser som handlar om yrkeslivet utanför politiken, dit jag också räknar sådant som har med högskole- och yrkesutbildning att göra, ligger genomsnittet på 22 %. Den högsta noteringen uppvisar kronologin över Oscar von Sydow (64 %), och den lägsta kronologin över Per Albin Hansson (3

%). Dessa ytterligheter har nog att göra med von Sydows och Hanssons respektive historiska betydelse för den svenska politiken. Oscar von Sydow var bara statsminister i åtta månader och anses enligt volymens baksidestext vara ”en av Sveriges minst kända och mest kortvariga statsministrar” (Svensson 2010). Statistiken över kronologierna bekräftar denna uppfattning och talar emot baksidestextens utsaga om att Oscar von Sydow inte alls också var en av Sveriges minst betydelsefulla statsministrar. Hanssons stora betydelse för 1900-talets svenska politik är å andra sidan svår att förneka. Annars ser vi en tydlig tendens i kronologierna att yrkesverksamheten utanför politiken avtar mot slutet av 1900-talet. Förutom von Sydow ligger Lindman (40 %), Hammarskjöld (40 %), Swartz (48 %), Branting (32 %) och Trygger (32 %) alla långt över genomsnittet, medan Ullsten (7 %), Carlsson (9 %), Bildt (7 %), Persson (13 %) och Reinfeldt (4 %) ligger långt under. Att den svenske toppolitikern alltmer har politiken som sin helt dominerande sysselsättning får en tydlig bekräftelse i dessa kronologier.

Lika tydlig är inte denna tendens vad gäller andelen händelser i kronologin som avser konkret politisk kamp. Det tydligaste mönstret här är att politiska strider upptar merparten av de händelser som listas. Det har förstås med genren att göra. Det rör sig om *statsministerbiografier*. Anledningen till att de biograferade porträtteras är att de befunnit sig i den politiska hetluften. Icke desto mindre sprider denna betoning en föreställning om vad det innebär rent livsmässigt att sikta mot statsministerposten: för den som når dit kommer livet att framförallt präglas av detta ämbete. Det svenska politikerlivet är just ett liv i politiken, med vissa andra livshändelser vid sidan om.

Intratextuella inramningar: inledningar och slutord

Efter författarnas förord tar så biografiernas egentliga berättelser sin början. De börjar alla med ett inledningskapitel. Till skillnad från efterkommande kapitel är dessa inledningar onummerade, vilket ger dem en tydlig karaktär av ramtexter. Liksom paratexterna skapar dessa texter utgångspunkter för hur de kommande berättelserna om statsministrarna ska förstås. De erbjuder var för sig en kognitiv ram på vilken läsaren sedan kan hänga upp beskrivningen av den aktuella statsministerns liv och gärning. De har däremot inte karaktären av paratexter, då de står efter författarens förord och tydligt är integrerade delar av själva berättelsen om statsministerns liv. De är intratextuella inramningar (Se Wolf 2006: 19–20), det vill säga de utgör en del av den egentliga framställningen, men en speciell del som ramar in de delar som följer. De olika inledningarna ser olika ut. I två volymer beskrivs här författarens relation till det biograferade subjektet. I andra presenteras på denna plats olika sorters sammanfattningar. Den tredje kategorin av inledningar är den vanligaste: inledningsord som beskriver avgörande ögonblick eller representativa episoder.

Lars Ilshammars och Niklas Ekdals inledningar till volymerna om Branting respektive Hansson handlar om författarens relation till den biograferade. Under rubriken "Monumentet" beskrivs eftervärldens föreställning om Hjalmar Branting, hur vi i efterhand har betraktat honom och vad det finns för brister i denna föreställning om personen och politikern (Ilshammar 2010: 11-12). Kapitlet beskriver därmed utgångsläget för hur volymen ska läsas, men framförallt för hur den är skriven. Det är härvidlag starkt kopplat till Ilshammars förord, där författaren beskriver synen på den egna uppgiften och på volymens syfte. Volymen börjar alltså med att ge en bild av Hjalmar Branting efter hans död, en bild som sedan ska revideras när biografien tar ett steg tillbaka i tiden och beskriver den levande Branting. Utgångspunkten är minnet av Branting. I det första numrerade kapitlet görs sedan en *analeps* (tillbakablick) till Brantings barndom. Att det är just Branting som karaktäriseras med detta litterära grepp måste betraktas som betydelsefullt. Greppet betonar att Hjalmar Branting var en pionjär som lämnade ett viktigt arv efter sig. I inledningen till volymen om Hansson tecknar Niklas Ekdal en personlig infallsvinkel utifrån sin uppväxt i en liberal miljö på 1960-talet. Denna distanserade utgångspunkt till trots går det inte att tvivla på den stora betydelse Ekdal tillskriver Hanssons gärning. Den unge Ekdal beskrivs växa upp i "landet han [Hansson] skapade" (Ekdal 2010: 11). Att det är just Branting och Hansson som beskrivs utifrån sina respektive eftermälen är talande. När vi närmar oss de två socialdemokratiska giganterna gör vi det från ett legendariskt efterhandsperspektiv.

De inledningar som har karaktären av sammanfattningar ser i sig olika ut. I volymen om Erlander sammanfattar Rolf Alsing under rubriken "Tiden" Sveriges utveckling under Tage Erlanders liv (Alsing 2010: 11-16). Till skillnad från denna historiska sammanfattning är de övriga mer personliga. I volymerna om Edén, Trygger, Hamrin, Pehrsson-Bramstorp och Fälldin sammanfattas statsministrarnas respektive gärningar (Wetterberg 2010: 11-129; Samuelsson 2010: 11-17; Johnson 2010: 11-16; Gröning 2010: 11-18; Svenning 2010: 11-12). I volymen om Ullsten sammanfattar Mats Bergstrand – under rubriken "Coola Ola" – snarare statsministerns personliga karaktär (Bergstrand 2010: 11-13).

De inledningar som är mest litterärt intressanta är de som beskriver avgörande ögonblick. Att börja en levnadsbeskrivning med sådana ögonblick eller kortare episoder som utspelar sig mitt i livet är ganska vanligt i biografi- och självbiografigenren, i synnerhet på senare år. Sådana expanderade ögonblick eller representativa episoder har tydliga skönlitterära föregångare. De bygger på en sådan relativistisk uppfattning om tid och livserfarenheter som ligger bakom William Wordsworths idéer om "spots of time" (Wordsworth 1994: 737). Det mest kända expanderade ögonblicket är väl annars Marcel Prousts gestaltning av hur protagonisten i *På spaning efter den tid som flytt* får hela sin barndom att återkomma i sinnet när smakerna av madeleinekaka och te förenas i

munnen. Ett enda ögonblick rymmer här flera år av händelser, situationer, tankar och känslor (Proust 1993: 53-57).

I Bergstrands och Ohlssons statsministersvit blir den litterära effekten av dessa inledande episoder tydligare än i både de skönlitterära föregångarna och de litterärt anstrukna biografierna och självbiografierna från senare tid. För det första sticker detta grepp ut i statsministerbiografiernas annars korrekta karaktär av historieskrivning och höga anspråk på verklighetsåtergivning. Greppet lyser med en mer intensiv litterär lyskraft eftersom omgivningen i de enskilda volymerna och i sviten har en så icke-litterär prägel. För det andra är volymerna i statsministersviten korta, vilket gör att de inledande ögonblicksbilderna utgör en ganska stor del av hela texten. För det tredje återkommer samma grepp i flera volymer, vilket gör att det blir mycket synligt just som berättartekniskt grepp för den som läser flera volymer efter varandra.

De inledande ögonblicken eller episoderna kan delas in i tre kategorier: representativa situationer, personliga peripetier och historiska peripetier. Berättelserna om Staaff, von Sydow, Sandler och Bildt tar sin början i representativa situationer. I den förstnämnda börjar inledningen *in medias res*, det vill säga mitt i ett dramatiskt skeende, med meningen: "Militären spottade efter honom på gatan" (Esaiasson 2010: 11). Egentligen är denna mening början på en summarisk bild av Staaffs belägenhet som statsminister år 1914, men det allmänna tillståndet beskrivs med en situation som framstår som ett konkret ögonblick. Läsaren placeras i en specifik situation där på gatan med spottloskan hängande i luften bakom ryggen. Att det är en summering framgår först när vi läser andra meningen. Men hela lägesrapporten från 1914 tecknar en dramatisk höjdpunkt på Karl Staaffs politiska karriär: hans politiska strävanden har lett fram till detta tillstånd av hat och missaktning. Bespottningen korresponderar på ett intrikat sätt med den bild som upptar uppslagets hela vänstersida: ett askfat i formen av Staaffs ansikte. Man inte bara spottar på statsministern, man askar och fimpar på honom också. Inledningsmeningen korresponderar också med omslagsbilden, där Staaff står på en kullerstengsgata – eller kanske ett torg – med en stor samling män i bakgrunden. Männerna står på avstånd och betraktar honom med allvarliga miner. Biografen tecknar bilden av en man som är ensam mitt ibland människor. Han är jagad och hatad. Esaiassons inledningsmening är också första meningen i hela statsministersviten och anger därmed tonen för alla porträtt. Det är inte lätt att vara statsminister. På landets ledande position är man utsatt och ensam.

Den inledande framställningen av den bespottade Staaff korresponderar emellertid inte med en dramatisk höjdpunkt i berättelsen om statsministerns liv senare i volymen. Snarare utgör ögonblicksbilden från gatan och beskrivningen av läget 1914 en representativ bild av Staaffs politiska liv i stort. Den blir ett koncentrat av hans liv, dess essens. Mindre dramatiska är de representativa situationerna i volymerna om von Sydow och Sandler. Den förstnämnda börjar

med att politikerkollegan Hugo Hamilton anländer med tåget för att besöka von Sydow i Luleå 1913. Situationen är representativ för von Sydows relation till Hamilton, och därmed för von Sydows politiska belägenhet i stort (Svensson 2010: 11). I Per T Ohlssons bok om Sandler tar framställningen sin början på en studentafton i Lund den 2 oktober 1925. Richard Sandler står på toppen av sin politiska karriär. Studentaftonen blir en representativ bild av Sändlers politik, position och framtoning (Ohlsson 2010a: 11-19).

I volymen om Carl Bildt hämtas inledningsbilden från ett tidigt skede i den blivande statsministerns gärning och politiska liv. Under rubriken "Debuten" beskrivs den 17-årige Bildts framträdande i tv i samband med lärarstrejken 1966. Denna inledande situation får en *proleptisk* (framåtblickande) karaktär i framställningen, då den förebådar Bildts kommande gärning, politiska inställning och framtoning som statsman och statsminister. Andra representativa situationer är proleptiska på ett mycket mer konkret sätt, då de kastar om berättelsens kronologi. Här hämtas inledningsögonblicken från ett sent skede i den politiska gärningen, vilket innebär att de mynnar ut i en analeps när inledningskapitlen är slut och de första numrerade kapitlen börjar. Volymen om Staaft är talande. Den intensiva ögonblicksbilden klingar av mot slutet av inledningen, som slutar med en analeptisk länk till kapitel 1. Sista meningen i inledningskapitlet – en mening som på ett dramatiskt sätt också utgör ett eget stycke – lyder: "Men det började lugnt" (Esaiasson 2010: 13). Staafts liv började alltså lugnt, men allt som sedan hände skulle leda fram till hatet och bespottningen. Allt skulle leda fram till detta offer för Sverige och svenska folket. Den representativa situationen ger härvidlag ett deterministiskt intryck: alla händelser i barndomen, uppväxten, utbildningsgången och den politiska karriären leder fram till 1914 års horribla situation.

Den representativa situationen i de enskilda volymerna representerar i komprimerad form hela det aktuella politiska människolivet. Den blir en bild för det biograferade livet i stort, i formen av en *synekdoke*, där delen står för helheten. Och eftersom det är en statsminister som porträtteras blir denna symboliska situation ofta också en synekdotisk bild för en hel politisk period.

I merparten av volymerna beskriver inledningarna istället dramatiska vändpunkter, *peripetier*, i det skeende som biografierna gestaltar. Det handlar alltså inte om dramatiska vändpunkter i den biografiska framställningen som sådan, utan om en föreställning om peripetier i den biografiska eller historiska verklighet som beskrivs. Detta berättartekniska grepp bygger – outtalat och kanske omedvetet – på en uppfattning om verkligheten som ett drama. Det biografiska förloppet och det historiska skeendet ges en litterär struktur, i linje med det Hayden White skriver om historieskrivningens fikcionalitet, med Monika Fluderniks syn på en naturlig narratologi och med Mark Turners idé om människans litterära hjärna.

I hälften av dessa inledningar handlar det om personliga vändpunkter i den

biograferade statsministerns liv. Tydligast är härvidlag Johannes Åmans volym om Louis De Geer, som börjar i presens: "Måndagen den 11 oktober 1920 är en vacker höstdag" (Åman 2010: 11). Därefter beskrivs hur Louis och Magda De Geer promenerar på Strandvägen i Stockholm och stöter på Hugo Hamilton, vän till paret och talman i första kammaren. Än så länge, skriver Åman, vet inte De Geer att "livet denna dag ska ta en ny, överraskande vändning" (Åman 2010: 11). Hamilton avslöjar nämligen att De Geer är påtänkt att efterträda Hjalmar Branting som statsminister. Inledningskapitlet avslutas sedan med följande dramatiska mening: "Han är redo" (Åman 2010: 16). Liknande vändpunkter inleder böckerna om Ingvar Carlsson och Göran Persson, om än inte med samma dramatiska närvaro som hos Åman. Även för Persson handlar vändpunkten om att bli statsminister (Ström Melin 2010: 11-15), för Carlsson gäller den beslutet att avgå från samma post (Gustavsson 2010: 11-16).

En nästan lika tydlig och specifik personlig peripeti som hos Åman återfinns i Per T Ohlssons inledning till volymen om Carl Gustaf Ekman. Biografin börjar in medias res:

Med tunga kliv stegade Carl Gustaf Ekman ut genom kanslihusets port. Det hade han i och för sig gjort var och varannan dag under sammanlagt fyra och ett halvt år som Sveriges statsminister. Allt hos Ekman kännetecknades av tyngd: kroppshyddan, rörelserna, språket, andhämtningen – och makten. Men denna sommarkväll, fredagen den 5 augusti 1932, var stegen särskilt tunga. Han lämnade Kanslihuset i sällskap med en outhärdlig insikt. Han skulle falla, falla hårt. (Ohlsson 2010b: 13)

Anledningen till Ekmans insikt är att han har ljugit om att han skrivit under en check från Ivar Kreuger. Det är en lögn som ska förändra hans liv i grunden, och det vet han när han med tunga steg går hemåt på fredagskvällen. Fram tills nu har hans levnadsbana gått spikrakt uppåt, mot maktens absoluta topp. Nu har han trillat över branten. Nu är han oundvikligen på väg mot avgrunden.

I volymen om Palme finns en speciell gestaltning av en personlig peripeti. I Klas Eklunds inledningsord uppmanas läsaren att ta en paus i läsningen och betrakta volymens omslagsbild. Så här inleds biografin:

Betrakta mannen på bokens omslag. Han är 41 år gammal; snart står han vid höjden av sin levnads bana. Han är utbildningsminister och dominant i den svenska politiken, av media och det egna partiet smord som efterträdare till den sittande gamle statsministern. Det är augusti 1968. (Eklund 2010: 11)

Här beskrivs ett avgörande läge i Olof Palmes levnadshistoria. Han är just på väg att ta den politiska toppen i besittning. Snart ska han efterträda Erlander, och snart ska han göra sig ett legendariskt namn i den internationella politiken. På nästa sida beskrivs Palme befinna sig "på tröskeln till upphöjelsen" (Eklund 2010: 12). Eklunds dramatiska inledning tar hjälp av fotografikonstens förmåga att fånga ögonblick och befruktar den biografiska texten med samma intensiva

närvarokänsla. Beskrivningen är en *ekfras*, en verbal representation av en visuell representation, som tar fasta på vissa konkreta element i bilden – Palmes blick – men som också expanderar den visuella gestaltningen av ögonblicket i en riktning som den visuella informationen inte kan ta. Eklund kontextualiserar nämligen det konkreta ögonblicket med det politiska läget 1968. Han beskriver också snabbt den framtid som den 41-årige Palme går till mötes. Dessutom spekulerar Eklund i vad som ”far genom hans huvud denna soliga augustidag” (Eklund 2010: 11). Samtidigt finns minst två allusioner i den citerade passagen ovan. Att Palme beskrivs som ”smord” aktualiserar en messiansk diskurs och upprättar en intertextuell länk till bibliska berättelser om Jesus, en koppling som senare bekräftas med ordet ”upphöjelsen”. Att han står vid höjden av sin levnads bana alluderar både på Dantes *Den gudomliga komedin* (”När jag nått halvvägs på vår levnads bana”) och Esaias Tegnér’s dikt ”Mjeltsjukan” (”Jag stod på höjden af min lefnads branter”) (Dante Alighieri 1965: 5; Tegnér 1921: 204). Inledningsorden tar alltså fasta på bildmediets styrka samtidigt som de lägger till det som är textens styrka: det elaborerade, det kronologiskt elastiska, det spekulativa, det psykologiska, samt förmågan att blixtnabbt koppla det konkreta och enskilda till stora mytiska och historiska sammanhang. Att alla läsare vet hur Palme slutade sina dagar bidrar förstas till att göra Eklunds ögonblicksbeskrivning dramatisk och ödesmättad. Mordet behöver Eklund bara antyda med orden om att Palmes slut blev ”det mest abrupta” (Eklund 2010: 12). I ett efterhandsperspektiv är den 41-årige Palme på väg mot sitt våldsamma öde. På andra sidan ”tröskeln till upphöjelsen” finns branten. Det är nästan som man vill läsa in en synsk insikt i Palmes dramatiskt allvarliga blick. Men det är ju en helt anakronistisk tolkning av fotografiet, och det är inget som Eklund skriver ut.

I två volymer är de inledande dramatiska vändpunkterna mer än bara personliga peripetier. Niklas Ekdals inledning till volymen om Hansson börjar, som tidigare har framgått, med en beskrivning av författarens relation till det biograferade subjektet. Efter några sidor övergår denna beskrivning emellertid i en gestaltning av en peripetisk situation. Under underrubriken ”Morgonrocken” beskrivs hur Hansson klockan sex på morgonen den 28 oktober 1935 tar emot de första gratulanterna på sin 50-årsdag. Det som gör denna situation till en peripeti är det faktum att statsministern tar emot folkets gratulationer endast iklädd sin spräckliga morgonrock. Så här skriver Ekdal:

Den blivande landsfadern håller öppet hus i sitt blygsamma men moderna funkishem. Landet har kravlat sig upp på fastare mark efter världskrig, rösträttsstrid, depression och Kreugerkrasch. Även om molnen samlas ute i stora världen ser framtiden ljus ut för Sverige, där demokratin har slagit rot och exportindustrin varvar upp.

Denna arla morgonstund i förorten väster om Stockholm blir storpappan ett med sitt folk, och det är särskilt en detalj som ska gå till historien.

Den spräckliga morgonrocken. (Ekdal 2010: 15)

Situationen blir en dramatisk vändpunkt i Per Albin Hanssons liv. Det är här och nu som han blir ”ett med sitt folk”. Men denna personliga peripeti innebär samtidigt en historisk vändpunkt. Det är nu som Sverige blir ett enda stort folkhem, med en landsfader. Det är här och nu som en ny ordning i den svenska politiken och i det svenska samhället kommer till stånd. Och det är en historisk peripeti som inte bara har att göra med statsministerns offentliga relation till sina undersåtar. Den demokratiska förändringen går hand i hand med en ekonomisk förändring. Det är nu Sverige kravlar sig upp ur de senaste årens alla kriser, och medan resten av Europa går till botten reser sig Sverige och blir en modern välfärdsstat.

En liknande kombination av personlig och historisk peripeti återfinns i volymen om Fredrik Reinfeldt, som börjar med en beskrivning av ”En förtrollad natt”, nämligen natten till den 18 september 2006, då den borgerliga alliansen vinner valet (Elmbrant 2010: 11-13). Den dramatiska vändpunkten i den blivande statsministerns liv blir också en dramatisk vändpunkt i den politiska historien. Den historiska peripetin är här inte alls lika betonad och djupgående som den är i volymen om Hansson, men Elmbrants biografi avslutas med en spekulering som låter läsaren förstå att valets historiska betydelse kan bli omfattande. Inför 2010 års val spekulerar Elmbrant: ”Reinfeldt kan bli en kort parentes, men väljs han om betyder det förmodligen början till en längre stabil borgerlig regeringsperiod i Sverige” (Elmbrant 2010: 122). Vi som läser biografien efter 2010 vet hur det gick. Valnatten i september 2006 innebar – om vi litar på Elmbrants avslutande profetia – en varaktig förändring av balansen i den svenska politiken.

Den spräckliga morgonrocken 1935 och den förtrollade natten 2006 representerar alltså avgörande moment i det historiska dramat. I volymen om Lindman är vändpunkten inte lika historiskt specifik. Här är det ganska många år i början av 1900-talet som förs samman till ett politiskt skede där historien står och väger. Men denna mer utdragna situation är inte mindre dramatisk för det. Läget är akut: ”Hela Sverige höll på att rödfärgas. Altaret, tronen och svärdet var hotade; den uppstigande vänsterrörelsen bestod av gudsförnekare, republikaner och pacifister, som inte visade någon respekt för de värden på vilka gamla Sverige hade byggts. Samhällsupplösning väntade. Den styrande klassen höll på att förlora makten. Högerpartiet fruktade att utplånas” (Lewin 2010: 13). Mitt i detta peripetiska historiska läge placeras så det biografiska subjektet Arvid Lindman, ”en högerman som var villig att anta utmaningen” (Lewin 2010: 14). Vi har de dramatiska förutsättningarna, och vi har vår protagonist. Scenen är dukad för ett historiskt drama av största kaliber.

I Svegfors’ volym om Hammarskjöld placeras peripetin den juli 1915, då Tyskland fortfarande är segerrikt i första världskriget men snart ska tappa mark. Den internationella politiken befinner sig i ett dramatiskt skede. Snart ska världsordningens balans omfördelas, och med den Sveriges relation till

övriga världen. Mitt i detta drama står den svenske statsministern Hjalmar Hammarskjöld. Hans omdömen, ord och gärningar kommer att vara avgörande (Svegfors 2010: 11). Till nästa volym sker ett litet hopp framåt i tiden. Rubriken på inledningskapitlet talar sitt tydliga dramatiska språk: "Sverige våren 1917 – på randen till revolution?" (Ulvros 2010: 11). Här har alltså perspektivet flyttats till Sverige och till det politiska hotet från hungerdemonstranter och vänster-socialister. Peripetierna i de båda volymerna är förstås intimt integrerade, men de olika dramatiska utgångspunkterna anlägger två olika perspektiv för biografierna. Tonvikten läggs vid olika historiska fenomen, och därmed blir dramats förutsättningar olikartade.

Den dramatiska prägel som dessa peripetiska inledningar ger sviten bekräftas av volymernas avslutande intratextuella inramning, biografiernas slutord. Dessa avslutningar kan med ett litteraturvetenskapligt språkbruk sägas formulera de respektive biografiernas *tema*, det vill säga den bakomliggande och sammanhållande idé som bygger upp porträttet av den specifika statsministern. I avslutningen sammanfattas helt enkelt framställningens tematiska klangbotten. Dessa teman är av lite olika karaktär. Vissa har helt enkelt med den porträtterade statsministerns grundläggande karaktär att göra. Sålunda rör sig temat i volymen om Felix Hamrin kring statsministerns egenskaper som frikyrklig, köpman och smålänning (Johnson 2010: 109-119). Temat i biografien om Palme kretsar kring statsministerns handlingskraft och stora talang som talare (Eklund 2010: 106-124), medan slutackordet i volymen om Ingvar Carlsson handlar om statsministern som ett politiskt proffs (Gustavsson 2010: 102-110). Ett mer negativt tema återfinns i Mats Bergstrands slutord, som beskriver Ullsten som en misslyckad statsminister (Bergstrand 2010: 115-117). Andra teman har med politisk praxis att göra. Volymerna om von Sydow och Pehrsson-Bramstorp mynnar ut i en positiv betoning av politiska kompromisser och politiskt samarbete (Svensson 2010: 117-119; Gröning 2010: 101-109). Den grundläggande idén i volymen om Edén kan utifrån slutorden beskrivas som att skicklighet leder till politiska resultat (Wetterberg 2010: 115-120). Elmbrant betonar i sina slutord om Reinfeldt snarare hur politisk retorik är något annat än politisk praktik (Elmbrant 2010: 113-122).

Vanligast är emellertid de teman som på något sätt har med dramatiska förlopp att göra. I volymerna om Trygger och Ekman återfinns en nederlags-tematik (Samuelsson 2010: 107-111; Ohlsson 2010b: 115-120), medan temat i porträtten av Hansson och Fälldin är framgång (Ekdal 2010: 107-117; Svenning 2010: 102-111). Även Bildt och Persson beskrivs som framgångsrika, men här har de politiska segrarna vissa reservationer. Bildts framgångar sägs vara små (Möller 2010: 114-117), medan Perssons framgångar är stora men mynnar ut i ett dystert slut (Ström Melin 2010: 113-119). I flera volymers slutord koncentreras det dramatiska förloppet kring individens relation till det historiska eller politiska sammanhanget. Louis De Geer beskrivs som en bricka i det politiska

spelet. Volymens tema kan förstås som den individuella politikerns begränsade handlingsutrymme visavi de politiska strukturerna (Åman 2010: 111-116). Ännu mindre individuellt utrymme tecknas i volymen om Staaft, som på ett grundläggande plan ger en bild av den enskilde politikerns omöjliga kamp mot kollektivet och strukturerna (Esaiasson 2010: 117-119). Mer positiv, åtminstone vad gäller politiska resultat, är biografien om Hammarskjöld, vars tema kan beskrivas som diplomatins stora betydelse för det allmännas bästa och höga pris för den enskilde (Svegfors 2010: 105-114). Volymen om Swartz är ännu lite mer positiv när den beskriver individens förmåga att genom samarbete undvika en historisk katastrof (Ulvros 2010: 115-122). Högst grad av individuell handlingskraft tecknas i biografien om Erlander, vars tema kan beskrivas som en individs stora bidrag till en gynnsam samhällsutveckling (Alsing 2010: 107-117). En lite annan infallsvinkel på temat individ-struktur finns i boken om Sandler, vars avslutning betonar Richard Sändlers kamp för individens självständighet i samhället (Ohlsson 2010a: 117-121). I biografien om Branting, slutligen, handlar den grundläggande problematiken snarare om individens förhållande till två olika strukturer. Hjalmar Brantings gärning beskrivs vara präglad av att han levde i en klass och kämpade för en annan (Ilshammar 2010: 120-122).

Ursprung och bildningsgång

I biografiernas första numrerade kapitel beskrivs statsministrarnas personliga bakgrund. Var kommer statsministrarna ifrån? Vad kommer de ifrån? Vilka sorters personligt ursprung lyfter man fram i en politisk biografi år 2010? Ja, vad är över huvud taget ett personligt ursprung?

I Leif Lewins volym om Lindman anges en historisk kontext som det biografiska ursprunget. Läsaren får en inblick i hur Sverige såg ut ekonomiskt och socialt vid Lindmans födelseår 1862. Klassamhället ”togs för givet”: den ”sociala skiktningen motiverades i den officiella statsdoktrinen, i universitetsforskningen och skolundervisningen, i kyrkopredikningar, i statsorganens utlå-tanden, i den konservativa pressen” (Lewin 2010: 17-18). Det historiska läget i landet vid den blivande högerpolitikerns födelse framförs nästan som en ursäkt för hans kommande politiska inställning och gärning. I sex av volymerna är det snarare släkten än det allmänshistoriska sammanhanget som beskrivs prägla den blivande statsministerns ursprung. Släkten von Sydow och släkten De Geer lyfts fram. Vi får också veta att det i släkten Swartz under 1800-talet fanns många lokalpolitiker som var ”orienterade mot traditionella värden” men som också visade ”liberala tendenser” (Ulvros 2010: 22). Mats Svegfors tecknar en linje från 1610, då Hjalmar Hammarskjölds anfader blev adlad. Sedan dess har släkten bestått av många betydande ”krigare och ämbetsmän” (Svegfors 2010: 13). Släktens betydelse betonas också när Hammarskjölds hustru presenteras med hjälp av släkthistorik (Svegfors 2010: 18-19), samt av det faktum

att Hjalmar Hammarskjölds son ofta nämns i biografien. Släktens framträdande plats går på sätt och vis stick i stäv med Svegfors' beskrivning senare i volymen av Hjalmar Hammarskjöld som en "self made man" (Svegfors 2010: 94). Även i boken om Nils Edén tecknar Gunnar Wetterberg en lång släktlinje då han går tillbaka till statsministerns farfars farfar och nämner faderns, farfaderns och förfädernas yrken (Wetterberg 2010: 13-14). Släktens betydelse framstår som viktigare i biografierna om det tidiga 1900-talets statsministrar, men även i två volymer om senare tiders politiker lyfts släkttillhörigheten fram: det gäller Olof Palme, vars överklassursprung står i kontrast till den socialdemokratiska politikerns gärning (Eklund 2010: 19-21), och Carl Bildts släkt, vars adelskap och militära förankring istället bekräftar högerpolitikerns ideologiska utgångspunkt (Möller 2010: 17).

För von Sydow och De Geer är det inte bara släkten i allmänhet som lyfts fram, utan också de respektive politikernas föräldrar. I många andra volymer är det i mycket högre grad föräldrarna än släkten i allmänhet som beskrivs som de blivande statsministrarnas viktigaste personliga ursprung. Det gäller böckerna om Staaff, Branting, Trygger, Sandler, Ekman, Hamrin, Pehrsson-Bramstorp, Carlsson och Reinfeldt. I fyra av dessa (De Geer, von Sydow, Sandler och Hamrin) är det fadern som är viktigast, i tre (Ekman, Carlsson och Reinfeldt) är det modern som framstår som mest betydelsefull. I de övriga framställs båda föräldrarna som i stort sett lika betydelsefulla.

I sex av volymerna tillskrivs den geografiska platsen en mycket viktig betydelse. I de flesta av dessa handlar det om en hembygd långt utanför landets politiska och kulturella centrum: Edéns Norrbotten, Erlanders Värmland, Fälldins Ångermanland och Ullstens Västerbotten (Wetterberg 2010: 14-15; Alsing 2010: 17-19; Svenning 2010: 13-15; Bergstrand 2010: 15-16). Vad gäller Hjalmar Brantings uppväxt i ett borgerligt föräldrahem på Norrtullsgatan i Stockholm, vid gränsen till fattiga arbetarkvarter, och Ingvar Carlssons ursprung i Borås kopplas statsministrarnas geografiska ursprung snarare till social tillhörighet (Ilshammar 2010: 13-14; Gustavsson 2010: 17-19). För Brantings del gäller det en kontrast mellan det egna sociala ursprunget och de människor som finns i hans närhet, för Carlsson handlar det om att växa upp som en del av ett socio-ekonomiskt sammanhang. Den sociala miljön lyfts fram som mycket viktig i åtta andra volymer. Det handlar om Ekmans, Pehrsson-Bramstorps och Fälldins enkla lantbrukarursprung, om Hanssons proletära föräldrahem och Perssons rötter bland statarna (Ohlsson 2010b: 22-24; Gröning 2010: 19-22; Svenning 2010: 13-17; Ekdal 2010: 25-26). Det handlar om Erlanders ursprung i ett folkskollärohem och Reinfeldts i ett företagarehem (Alsing 2010: 17-19; Elmbrant 2010: 17-19). Och det handlar om Bildts ursprung i en officersklass och Palmes högborgerliga uppväxt på Östermalm (Möller 2010: 15-20; Eklund 2010: 19-21). Vad gäller relationen mellan socialt ursprung och politisk gärning finns det inga direkta deterministiska drag. Snarare har den sociala miljön skapat ganska

olikartade förutsättningar för de vuxna politikernas ideologiska grundinställningar. Tydligt är emellertid att den sociala tillhörigheten framställs som ett mycket viktigt inslag i de respektive statsministrarnas personliga ursprung. Det finns en viss historisk tendens att social tillhörighet ersätter släktursprung som det mest betydelsefulla inslaget i statsministrarnas ursprung under senare hälften av 1900-talet, men denna bild är inte helt entydig.

Så vad är det då för sorts ursprung som danar en blivande statsminister? Jo, först och främst föräldrarna och föräldrahemmets sociala miljö, i andra hand släkttillhörighet och geografisk förankring, och i sista hand den allmänna historiska kontext som politikern föds in i. Mönstret ger en bild av hur man 2010 identifierar vad som i grunden präglar ett liv i det svenska 1900-talets politiska toppskikt. Om vi analyserar politiska biografier från andra tider och andra länder, hittar vi säkert andra mönster.

Beskrivningarna av statsministrarnas ursprung ingår i ett eller – i undantagsfall – ett antal inledande kapitel som intar en speciell position i de respektive volymerna. Med något enstaka undantag är det här som hela framställningen av den aktuella statsministerns personliga bakgrund görs, en bakgrundsteckning som sedan utgör grunden för beskrivningen av den vuxne mannens politiska gärning. Själva kapitelindelningen gör alltså en strikt uppdelning mellan personlig bakgrund och politisk gärning. På detta vis skiljs olika biografiska segment från varandra. Detta förfarande ligger helt i linje med texten på boxens sida, där det framgår att volymerna tecknar statsministrarnas "liv och gärningar". Politikerns gärning är alltså något annat än hans liv. Sviten exemplifierar härmed en tudelad karaktär som är vanlig i biografiska sammanhang: man skiljer mellan den verksamhet som gör den biograferade speciell och hans eller hennes övriga liv. Denna tudelning är förstås av principiellt intresse då den upprättar en hierarki mellan olika biografiska segment: de gärningar som gör att personen biograferas över huvud taget ställs i fokus medan övrigt livsinnehåll sätts i bakgrunden och hanteras som utgångspunkter och förutsättningar för gärningen. Här finns förstås en hel del av biografigenrens politiska och kulturella implikationer. Varför förtjänar vissa människor biografier medan andra förblir i historisk glömska? En byggnadssnickares, en säljares eller en förskollärares gärning får ju sällan sitt liv och sitt verk porträtterat i biografier. Vi kan fråga oss vad biografins genre egentligen handlar om. Är det inte gärningen i sig som är både framställningens utgångspunkt och dess resultat? Handlar biografier egentligen så mycket om livet som sådant?

I statsministersviten står de politiska striderna, segrarna och förlusterna i fokus. I volymen om Hjalmar Branting tillåts visserligen den personliga bakgrunden breda ut sig över fyra kapitel, men detta är ett undantag som är talande för den legendariska position som Branting intar i den svenska politiska historien och som Lars Ilshammar också tar som utgångspunkt i sitt förord (Ilshammar 2010: 13–57, 11–12). I övrigt är mönstret att endast det första eller

de två första numrerade kapitlen utgör en personteckning i egentlig mening, medan de övriga till övervägande del beskriver politisk maktkamp inom regering och riksdag. Sviten som sådan skildrar därmed det svenska 1900-talets politik i högre grad än de människor som påverkar den.

Samtidigt talar volymernas uppläggning på åtminstone två olika sätt emot ett sådant intryck. För det första visar volymernas likartade omfång att det är personerna snarare än de politiska gärningarna som styr boxens disposition. Det är som människor dessa statsministrar är värda ett lika stort intresse, inte som politiska aktörer. Deras politiska insatser kan ju inte på något sätt anses vara jämbördiga. För det andra utgör volymernas första numrerade kapitel en alldeles särskild plats i biografierna, inte bara för att de handlar om statsministerns personliga bakgrund utan också för att de skiljer sig rent berättartekniskt från övriga kapitel. Livet skiljs från gärningen på ett sådant sätt att det framstår som intressant i egen rätt. Personteckningen blir därmed inte bara ett bakgrundsstöd till skildringen av den politiska gärningen, utan utgör en egen liten berättelse i varje volym. Varje volym i boxen kan därmed sägas innehålla både en skildring av statsministerns politik och en skildring av statsministerns person.

De första numrerade kapitlen följer en egen modell. I nästan alla fall innehåller de en berättelse om titelpersonens utveckling fram till dess att han gör entré i rikspolitiken. Här tecknas ett levnadslopp i högt tempo som omfattar ursprung, barndom och uppväxt. De efterföljande kapitlen har i de allra flesta fall ett lägre tempo (det vill säga de omfattar en kortare tidsrymd på ett större antal sidor) och skildrar inte lika tydliga sammanhängande förlopp. I bakgrundskapitlen omtalas dessutom den aktuella statsministern oftast med förnamn. När biografien övergår till att ha politiken snarare än personen i fokus ändras också hänvisningen till huvudpersonen från förnamn till efternamn. Det finns undantag från denna regel, men mönstret är tydligt. Kapitel 1 handlar om människan Karl, kapitlen 2-6 handlar om politikern Staaff. Volymernas respektive förstakapitel byggs med andra ord upp som en traditionell roman med ett distinkt sammanhängande förlopp bestående av personliga och privata händelser och situationer, och med ett intimt förhållande till huvudpersonen. Vi blir Karl med Staaff. I efterföljande kapitel blir vi så åter Staaff med Karl.

Mer precist är volymernas förstakapitel uppbyggda som bildningsromaner. Bildningsromanen – från tyskans "Bildungsroman" – är en subgenre som är intimt förknippad med en borgerlig litterär kultur och som framförallt utvecklades under 1700- och 1800-talet. Den ligger nära utvecklingsromanen men har mer specifika inslag. En bildningsroman tecknar en ung människas mognad, processen från barndom till vuxen människa. Det är en berättelse om blivande – protagonisten formas till färdig, hel människa. En central del i detta personliga blivande är strävandet efter någon form av konkreta resultat. Det kan vara bildning i bred bemärkelse, det vill säga någon form av kulturell mognad med

insikter om livet och samhället, men ofta har strävandet en mer specifik målsättning, till exempel en viss social position (Se Jeffers 2005: 1-8).

Det avgörande vuxenblivandet i statsministersvitens förstakapitel sker i de allra flesta fall när protagonisten tar steget in i rikspolitiken. När kapitel 1 slutar och kapitel 2 ska ta vid är förberedelsetiden avklarad. Den blivande statsministern har skaffat sig den kunskap och den position som krävs. Han är färdig politiker, mogen det viktiga politiska uppdraget. Den process som har tecknats i första kapitlet – protagonistens ursprung, barndom, uppväxt och utbildning – har lett fram till denna vuxenhet. Biografierna tecknar alltså en speciell form av vuxenhet som gör att huvudpersonerna framstår som alldeles speciella människor. De är ämnade åt stora, betydelsefulla uppgifter. Ett liknande mönster finns förstås i andra biografiska subgenrer. Läger vi till exempel en mängd konstnärsbiografier bredvid varandra framstår det färdiga konstnärskapet som mognadsprocessens frukt. Bildningsgången leder oundvikligen fram mot den stora konsten. Det speciella med statsministersviten är dels att den tecknar ett sådant mönster *en masse* i 22 intilliggande böcker, dels att den är historiskt heltäckande: här återges alla svenska statsministrars bildningsgång, inte några enstaka exempel. Volymerna tecknar därmed tillsammans den bildningsgång som krävs för att man ska bli statsminister i Sverige.

Men mönstret varierar förstås i de enskilda biografierna. I volymen om Staaff betonas hur titelpersonen bygger upp sin karriär innan han inträder i hetluften. Förberedelsetiden kallas ”karriärbyggnadstiden” (Esaiasson 2010: 25). För Lindman och Hammarskjöld betonas hur de blivande statsministerrarna avancerar socialt och skaffar sig etablerade positioner i samhället (Lewin 2010: 23; Svegfors 2010: 19). I volymen om Trygger får detta sociala avancemang en speciell aspekt när protagonistens etablering sägs bygga på hustruns förmögenhet. Giftermålet med Signe Söderström blir det avgörande steget mot en betydande rikspolitisk position (Samuelsson 2010: 11-12). Annars betonar Samuelsson att Ernst Trygger under sin förberedelseprocess lägger ”grunden för hela sin politik” (Samuelsson 2010: 24). För Sandler beskrivs detta grundläggande av den politiska inställningen som att protagonisten ”vaknade politiskt”. Rickard Sandler genomgår alltså ett ideologiskt uppvaknande som leder till att han hittar sin roll i världen. (Ohlsson 2010a: 22) I volymen om Edén är vägen mot liberalismen ett viktigt inslag i bildningsgången. (Wetterberg 2010: 22-23) För Brantings del sker det ideologiska uppvaknandet tidigt. Processen till mogen politiker kommer senare, när den unge radikalen erövrar ett slags besinning, en vuxen mans pragmatism. Rubriken på kapitel 4, ”Ung man blir politiker” är talande. För att bli en riktig politiker krävs att den unge mannens idealism övergår i pragmatisk handlingskraft och kompromissvilja (Ilshammar 2010: 49-57). En sådan lärdom betonas också i volymerna om Hansson och Reinfeldt. När Per Albin Hansson kommer till Stockholm 1910 ”lär han sig en läxa om hur makt erövrar och förloras och om vad Zeth Höglund går för” (Ekdal

2010: 27). I turerna kring Bo Lundgrens avgång och valet av moderaternas nye partiledare lär sig Fredrik Reinfeldt på motsvarande sätt hur politikens maktspel går till (Elmbrant 2010: 27).

För Hansson är bildningsgången också intimt förknippad med en geografisk förflyttning. Så länge han är kvar i Skåne odlas hans socialistiska engagemang, men det är först när han flyttar till Stockholm som ideologin omsätts i pragmatisk rikspolitik (Ekdal 2010: 27). Samma geografiskt förankrade bildningsgång beskrivs i rubriken till Perssons utveckling till statsminister: "Från Vingåker till Rosenbad". Det är två helt olika sorters platsangivelser som ingår i denna rubrik. "Vingåker" betecknar geografisk och kulturell periferi och ett ekonomiskt enkelt ursprung, medan "Rosenbad" betecknar både politiskt och geografiskt centrum och, förstås, regeringsmakt (Ström Melin 2010: 17). En liknande rubrikkonstruktion finns i volymen om Ekman, fast utan geografisk förankring. Carl Gustaf Ekmans bildningsgång går "Från vallpojke till 'Napoleon'", det vill säga från barndom i enklast tänkbara miljö till positionen som Eskilstunas starke man (Ohlsson 2010b: 22). Beskrivningen av Ekmans vuxenblivande tecknar i komprimerad form bildningsromanens typiska mönster: "Men han hade inte för avsikt att stanna i yrket. Han ville skaffa sig en utbildning. Han arbetade som grundläggare på dagarna, läste kvällskurser och sparade pengar för att i framtiden kunna finansiera en skolgång på heltid" (Ohlsson 2010b: 24). Vi känner igen berättelsen från många romaner om ambitiösa unga protagonister som tidigt bestämmer sig för att bli något här i världen.

De faktiska resultat som de blivande statsministrarna strävar efter, bildningsromanens *quest*, har föga överraskande oftast med samhällsförändring att göra. Starkast betonas denna strävan i volymerna om Pehrsson-Bramstorp, Erlander och Palme. För Palmes del lyfts protagonistens starka engagemang mot kolonialism och kommunism fram (Eklund 2010: 24). Vad gäller Erlander verkar det politiska uppdraget ta sin början när han som ung värmlänning läser i tidningen om hungerkravallerna 1917-1918 (Alsing 2010: 19). Lotta Gröning låter Axel Pehrsson-Bramstorp beskriva ursprunget till sin politiska kamp med egna ord: "Jag tillhörde dem som ville ändra på saker och ting, och därvidlag var jag nog påverkad av min far, som på sitt sätt var en framsynt man" (Gröning 2010: 29). Grönings beskrivning av Pehrsson-Bramstorps förändringsvilja kunde ha stått på baksidan av mången klassisk bildningsroman: "Han hade ett arv att förvalta och en dröm att leva upp till" (Gröning 2010: 22).

Tre av biografierna beskriver klassiska bildningsresor. Den unge Brantings resa i 1870-talets Europa – till Åbo, Helsingfors, Reval, Dorpat, Pulkova, S:t Petersburg, Berlin, Paris, Strasbourg, Frankfurt, Jena, Hamburg och Lübeck – beskrivs av Ilshammar som "en klassisk *grand tour*" (Ilshammar 2010: 28-29). Den unge socialistens möten med andra radikala unga män ute i Europa sätts därmed in i ett traditionellt bildningsmönster för de styrande klasserna med rötter långt tillbaka i tiden. Även för Brantings politiska motståndare Ernst

Trygger lyfts en europaresa i unga år fram som viktig för den blivande statsministerns bildningsgång (Samuelsson 2010: 27). Störst betydelse för den personliga utvecklingen har resorna i biografien om Olof Palme. Palme gör tre bildningsresor, en i ett krigshärjat Europa, en till Asien och en till USA. Framförallt lyfts den sistnämnda fram som avgörande för Palmes politiska inställning och levnadslopp. Resan västerut utgör också ”de första stegen vänsterut” för den blivande socialdemokratiska statsministern (Eklund 2010: 22-23). Läsning och boklig bildning brukar utgöra ett väsentligt inslag i den klassiska bildningsromanen. I statsministersviten har denna sortens karaktärsdaning en mer undanskymd plats. För Palme lyfts *Det kommunistiska manifestet* och Norman Mailers roman *De nakna och de döda* fram som viktiga (Eklund 2010: 22). För Carl Bildt blev böcker ”tidigt en passion, liksom politik”, skriver Tommy Möller. Litteratur och politik ställs sida vid sida, och det är symtomatiskt att det är en doktorsavhandling i statsvetenskap – Gunnar Sjöbloms *Party Strategies in a Multiparty System* från 1968 – som utgör det enda konkreta exemplet på ungdomsårens viktiga läsefrukter (Möller 2010: 18-19). Huruvida den unge Bildt också tog intryck av skönlitteratur framgår inte. Den mest litterära bildningsgången tecknas i volymen om Thorbjörn Fälldin. Den blivande centerpartisten sägs ”etablera sig som medborgare” med hjälp av både dramatik, romaner och lyrik. Här nämns också enskilda författarskap och verk som viktiga: Olof Högborgs roman *Den stora vreden* och en dramatisering av Dan Anderssons dikt ”Helgdagskväll i timmerkojan” (Svenning 2010: 16-17).

Som brukligt är i bildningsromaner beskrivs protagonisternas väg mot statsministerposten långt ifrån bara som den enskildes personliga vägval. En stor del av dramatiken utgörs av mötet mellan individens strävanden och de historiska förutsättningarna. Om Reinfeldts position 2003 skriver Björn Elmbrant: ”Bordet var dukat. [- - -] Det var dags för den stora entrén.” Det är den nyutträdde partiledaren som ska göra entré, men det är inte bara han som har dukat bordet. Framförallt har det dukats av de historiska villkoren: av moderaternas valnederlag 2002, av kampen om partiets förnyelse, av personkonstellationen i partiets ledning (Elmbrant 2010: 27-28). Individens placering i historien är ett viktigt inslag i många skildringar av statsministrarnas personliga bakgrunder. Oftast ges intrycket av att den enskilde föds in i en tid och danas av den (se till exempel volymerna om Staaff, Lindman och Trygger). I andra fall beskrivs en mer dynamisk relation mellan den enskilde och de historiska krafterna, som hos Per Svensson: ”Här står Oscar von Sydow stillsamt och korrekt mitt i sin tids stridslarm och bataljbuller” (Svensson 2010: 21). I vissa fall beskrivs den unge individen inta en central position i tidens allmänna samhällsklimat. Så är det till exempel hos Lars Ilshammar, som betonar att Hjalmar Branting föds ”på tröskeln till en ny tid” då ”samhället befann sig i vänteläge” (Ilshammar 2010: 14). Det verkar som om det är just den nyfödde Branting som samhället väntar på, att det är han som ska ta historien över tröskeln. Det är ett intryck

som bekräftas av Ilshammars beskrivning av hur den 16-årige Branting och den ännu refuserade August Strindberg sitter på ett vagnstak en sommarnatt i Stockholm 1876 och diskuterar livets frågor. Personerna på det där flaket ska komma att förändra Sverige (Ilshammar 2010: 25).

Branting framställs i första hand som den som formar både sin egen historia och den allmänna historien. I andra volymer finns en konflikt mellan individens strävanden och samhällets strukturer. Louis De Geer blir till exempel topppolitiker mot sin vilja. Det är, enligt Johannes Åmans framställning, det starka trycket från släkten De Geer och från de förväntningar som detta efternamn för med sig som gör att protagonisten ger upp sin vilja att bli jordbrukare (Åman 2010: 14-15). Olof Palme blir socialdemokrat på tvärs mot släkten, föräldrahemmet och uppväxtens sociala miljö. Palme slår sig fri från de strukturer som De Geer underkastar sig. Istället formas han av de intryck han möter på sin resa i USA (Eklund 2010: 21-24). Palmes bildningsgång kan med fördel jämföras med den balans mellan social determinism och individuella val som präglar berättelserna om Nils Edéns och Oscar von Sydows vägar till statsministerposten. von Sydows vuxenblivande sätts in i en släktmodell. Om pappans verksamhet som magistratssekreterare och borgmästare i Kalmar heter det: ”Det är en för mannen i släkten von Sydow typisk utbildnings- och karriärväg. Augusts son Oscar skulle komma att upprepa den.” Men Oscars upprepning av faderns livsväg föregås av en del förhinder – han blir föräldralös och växer upp i ett fosterhem i Östersund – som lyfter fram de unika förutsättningarna för varje enskild individ (Svensson 2010: 44-56). Något liknande återfinns i beskrivningen av Nils Edéns bakgrund i 1800-talets bildade medelklass. ”Den akademiska medelklassen fortplantade sig själv”, skriver Gunnar Wetterberg, och placerar därmed Edéns bildningsgång i ett kollektivtpräglat livsmönster som upprepas i generation efter generation. Men individen Nils Edén lyckas ändå gå emot samhällsförväntningarna när han i Uppsala väljer att läsa historia istället för juridik (Wetterberg 2010: 16). Volymerna om von Sydow och Edén illustrerar härvidlag den balans mellan historiskt betingade samhälleliga strukturer och individuella val som utgör en så central tematik i bildningsromanens genre.

Intrigerna

Berättelserna om statsministrarnas personliga bakgrunder är viktiga delar av volymernas övergripande *intriger*, det vill säga de sätt på vilka livshändelserna arrangeras till sammanhängande berättelser. När bakgrundsteckningen väl är gjord är det den politiska striden som styr volymernas intriger, vilket exemplifierar en viktig skillnad mellan den politiska biografien och andra biografiska genrer. Där konstnärsbiografins intrig, till exempel, hämtar energi från konstens värld och ägnar stort utrymme åt att beskriva konstnärliga ambitioner, kreativa processer, konstpolitiska strider, estetiska ideal och konstverk, hämtar

den politiska biografien en stor del av sitt litterära arrangemang från den dramatik, de konflikter och de intriger som återfinns i den politiska kampen. Detta framgår inte minst om man ser till hur många sidor i volymerna som ägnas direkta politiska insatser och stridigheter jämfört med händelser utanför politiken. I genomsnitt ägnas 88 % av varje volyms sidantal åt politik, med lägst procentandel hos Oscar von Sydow (68 %) och högst hos Fredrik Reinfeldt (97 %).

När den betraktas från ett biografiskt perspektiv innehåller den politiska kampen minst två olika intriger eller dramatiska förlopp – allmänpolitiska skeenden och personliga strävanden. Ibland framställs dessa parallellt, ibland smälter de ihop. Statsministerserien är ett bra exempel på hur den politiska biografien kan hantera relationen mellan dessa förlopp på olika sätt. Här finns en skala från den sortens biografi som nästan uteslutande är ägnad det politiska spelet som sådant (till exempel volymen om Edén), via den biografi vars intrig framställer det allmänpolitiska och det personliga som parallella storheter (till exempel volymen om Palme) till den kategori där det politiska är intimt sammanvävt med det personliga (volymen om Branting). Volymen om Staaff är ett tydligt exempel på en intrig där individens öde och politikens skede framställs som två parallella dramatiska storheter som hamnar i konflikt. Peter Esaiasson liknar uttryckligen Karl Staaffs liv vid ett ödesdrama. Den politiska verkligheten betraktas som ett antikt drama där betydelsefulla individers livsöden utvecklas till tragedier. Där den grekiska tragedins kungar och drottningar motsvaras av svenska toppolitiker, motsvaras de grekiska gudarna av samhällsstrukturer, historiska villkor som dömer de enskilda politikerna och avgör deras öden. "Ingenstans i Europa", skriver Esaiasson, "lyckades den borgerliga vänstern etablera sig som ett huvudalternativ i politiken. Strukturerna dömde liberalerna till en underordnad position i konfrontationen mellan socialistisk vänster och borgerlig höger." I detta historiska skede är Staaff "ute på ett strukturellt omöjligt uppdrag" (Esaiasson 2010: 11–12). Statsministern för en kamp som inte kan vinnas. Liksom Agamemnon, Fedra och Oidipus är han från början dömd till nederlag.

Att biografierna hämtar litterär energi från politikens dramatik blir tydligt om man analyserar det bildspråk som används i volymerna. Hur mycket bildspråk författarna använder varierar kraftigt, men två olika sorters metaforer och liknelser återkommer frekvent. Den ena upprättar direkta kopplingar mellan politik och dramatik. Här finns metaforer som scen, spel, kulisser, tiljor och roller. Trygger sägs till exempel stå i "slottskulisserna", Oscar von Sydow tvingas "ut på tiljorna för att där statera i huvudrollen" och regeringen De Geer beskrivs som ett drama i vilket statsministern själv inte spelar någon av huvudrollerna (Samuelsson 2010: 36; Svensson 2010: 16; Åman 2010: 56). Den andra sortens frekvent använda bildspråk liknar politikens dramatik vid andra dramatiska skeenden. Ibland liknas politiska förändringar och händelser vid drastiska naturfenomen. Det talas till exempel om "politisk jordbävning", om

”fascismens vilddjur” och om politiska konflikter som mötet mellan vind och eld: ”en liten pust och glöden hade slagit upp i våldsamma lågor” (Åman 2010: 19; Lewin 2010: 75; Svensson 2010: 25). Vissa metaforer kopplar politikens skeenden till sjukdom. Det råder ”feberfrossa”, det talas om ”revolutionär smitta” och att Lenin ska ”injeceras som ett politiskt virus i det döende tsardömet” (Svensson 2010: 36; Wetterberg 2010: 72; Ilshammar 2010: 71). Den politiska kampen beskrivs också ofta i krigiska termer: det talas till exempel om ”den vaknande, vänstersympatiserande arbetarklassens miljonarmé”, om att ”riksdagen hotade att sprängas” och om debattinlägg som ”verbalt vapenskrammel” (Lewin 2010: 38; Ulvros 2010: 82; Samuelsson 2010: 43).

Hur kan vi då karaktärisera de enskilda volymernas övergripande intriger? Vilka sorters berättelser blir de politiska livet? För det första måste vi konstatera att det ligger i genrens natur att dessa biografier innehåller någon form av framgångsberättelse. Alla protagonister blir ju statsministrar. Fram till tillträdet på landets högsta politiska post tecknar alla volymer en stigande rörelse mot stor framgång. Karriärerna går inte alltid spikrakt mot denna position, men alla volymer innehåller denna höjdpunkt någonstans i skildringen. Vad som sedan händer efter denna höjdpunkt skiljer sig ordentligt åt. I flera av volymerna är tillträdet på statsministerposten den stora vändpunkten. Efter denna händelse börjar bekymren och protagonisten går mot ett nederlag. Tillträdet blir i dessa böcker därmed en peripeti i biografins intrig där framgångsberättelsen övergår i sin motsats. Volymen om Staaff är ett tydligt exempel, liksom biografien över De Geer. Redan i Johannes Åmans inledningsord får läsaren veta att ”[r]egeringsäventyret slutade i fiasko” (Åman 2010: 12). Liksom det grekiska dramats publik vet läsaren redan från början att det kommer att gå åt skogen. Samma sak gäller förstås biografien över Palme. Vi vet att protagonisten går en ond bråd död till mötes, men i Eklunds intrig är det inte mordet som utgör peripetin. Karriären stiger spikrakt fram till statsministerposten. Sedan börjar de parlamentariska bekymmer som resulterar i ett tungt nederlag i valet 1976. Visserligen tecknas en återkomst vid valsegern 1982, men framgångarna kommer aldrig upp i tidigare nivåer. Intrigen är en nederlagsberättelse från 1969 och framåt. I alla dessa tre biografier beskrivs också Staaffs, De Geers och Palmes politiska livsöden uttryckligen som tragedier (Esaiasson 2010: 11; Åman 2010: 12; Eklund 2010: 121). Även berättelsen om Ola Ullsten följer detta mönster. Mats Bergstrand använder inte ordet tragedi, men kapitelrubrikerna kan ändå läsas som en mall för nederlagsmönstret i denna typ av intrig:

Coola Ola

1. Uppväxt
2. Politikern i opposition
3. I regering
4. Statsminister
5. Vägen utför

Exit Ullsten
(Bergstrand 2010: 5)

Uppför, uppför, höjdpunkt, utför, exit. Där har vi den peripetiska intrigen i koncentrat.

I tre andra volymer varar framgången en liten period in i statsministerämbetet för att därefter vändas i nederlag. Så är det för Ekman, vars inblandning i Kreugerkraschen abrupt avslutar en lång framgångsperiod. Intrigen övergår drastiskt i framgångsberättelsens absoluta motsats. Mindre dramatisk är berättelsen om Bildt, som åtnjuter viss framgång även som statsminister, men som faller tungt i valnederlaget 1994. En viss återkomst tecknas när Bildt tillträder som utrikesminister 2006, men liksom för Palme är det politiska livets höjdpunkt vid det laget sedan länge passerad (Möller 2010). Även för Fälldin fortsätter framgången några år efter det att han tillträtt som statsminister. Men vid valnederlaget 1982 och i dess efterspel kommer det tunga fallet. Författaren Olle Svenning formulerar direkt volymens intrig: "en lång framgångsperiod förvandlades i riktning mot tragedi" (Svenning 2010: 109). Även här görs alltså en koppling till de grekiska tragödena och deras syn på betydelsefulla människors personliga undergång.

I sex av volymerna är tillträdet på statsministerposten bara ett steg i en större framgångsberättelse. Tydligast är Niklas Ekdals berättelse om Hansson, vars strålande framgångssaga sträcker sig från en tuff tillvaro i de fattigaste kvarteren utanför Malmö till en totalt dominerande position inom maktens absoluta centrum. Berättelsen om Tage Erlander är snarlik. Erlanders framgångar når successivt allt vidare cirklar – både geografiskt (regionalt, nationellt och internationellt) och vad gäller politiska resultat och popularitet. Berättelserna om Oscar von Sydow och Axel Pehrsson-Bramstorp tecknar också en ständigt uppåtgående kurva med utgångspunkt i den tidiga barndomens svårigheter. I biografierna över Branting och Carlsson sker något liknande, fast här återfinns också enstaka små bakslag längs vägen.

I tre av volymerna placeras avgörande förändringar postumt. Mats Svegfors' bok om Hjalmar Hammarskjöld bygger till stor del på vad läsaren vet om protagonistens son. Fadern lever vidare i sonen, sonens framgångar blir en förlängning av faderns gärningar. Intrigen om Felix Hamrin är till stora delar en framgångsberättelse, men under rubriken "Eftermäle" övergår framgångarna i ett postumt nederlag när Anders Johnson beskriver statsministern som bortglömd. "Inte ens i folkpartiet har hans gärning blivit särskilt ihågkommen", får vi veta (Johnson 2010: 109). Mer dramatisk är Ernst Tryggers postuma glömska. Under rubriken "Mot glömskan" skildras inte bara de politiska misslyckanden som Trygger upplevde under sina sista levnadsår. Nederlaget når bortom den egna döden när sonen Carls misslyckande som far och dennes egen väg mot historisk glömska beskrivs (Samuelsson 2010: 104).

I de sex övriga volymerna är intrigerna mindre drastiska. Här blandas

framgångar med politiska bekymmer och bakslag. Tydligt är ändå att kurvan i dessa – möjligen med undantag för volymen om Lindman – på ett övergripande plan går uppåt. Dessa statsministrar (Edén, Swartz, Sandler, Persson och Reinfeldt) framstår alltså som framgångsrika människor, vars solida politiska gärningar har varit värda mödan och uppoffringarna.

Kännetecknande för de 22 volymerna är alla de kronologiska hoppen. Intrigerna håller sig sällan vid ett här och nu utan åstadkommer många hänvisningar både bakåt och framåt i tiden. Analepserna är ofta personliga. En situation eller händelse belyses med hjälp av en tillbakablick till en tidigare händelse eller situation i protagonistens eller en bipersons liv. Denna sortens analeps är lika vanlig i den skönlitterära epiken, när vi får reda på en karaktärs tidigare erfarenheter, antingen successivt eller mer drastiskt i form av omfattande förflyttningar bakåt i textvärldens kronologi. I statsministersviten är emellertid en annan sorts analeps likt vanliga, nämligen sådana som inte blickar tillbaka mot en karaktärs förhistoria utan till ett tidigare skede av den kollektiva historien. Sådana historiska analeps är inte alls lika vanliga i skönlitteraturen, utan är kopplade till historieskrivningens genre.

Ännu ovanligare i skönlitteraturen är ett frekvent bruk av proleps. Det finns några kända skönlitterära exempel på sådana, men allt som oftast bygger den skönlitterära intrigen på en grundläggande kronologisk framåtrörelse, med vissa tillbakablickar under vägen. I statsministersviten är prolepserna däremot väldigt många. Situationen för stunden gestaltas ofta i ljuset av vad som kommer att hända senare, ibland som en konsekvens av hur protagonisten agerar i den aktuella situationen. Den förväntan på vad som ska hända – läsarens nyfikenhet på hur intrigen ska utveckla sig – som är en så viktig del av många skönlitterära berättelser, är därmed betänkligt reducerad i dessa biografier. Liksom analepserna är prolepserna lika ofta historiska som personliga. Vad en statsministerprotagonist gör eller hur han resonerar, vad som beslutas eller inträffar, jämförs med senare tiders politiska händelser, diskussioner och klimat. Dessa historiska proleps är naturligt nog vanligare i de volymer som handlar om det tidiga 1900-talets statsministrar, och de ligger nära en typ av proleps som jag gärna vill betrakta i egen rätt och som kan kallas berättarproleps. En sådan inträffar när intrigen gör en snabb förflyttning till berättarens (och läsarens, så länge denne är någorlunda samtida med berättarens 2010) allmänna historiska perspektiv. Protagonistens historiska nu får en – ofta blixtnabb och ibland anakronistisk – belysning från 2010 års historiska, kulturella och politiska villkor. En särskild form av berättarproleps är språklig. När Per Svensson beskriver Oscar von Sydow och hans kolleger som ”hangarounds” och ”prospects”, jämförs 1920-talets politiska maktspel med den sociala ordning som präglar sentida motorcykelgång. De flesta läsare på 2010-talet förstår denna jämförelse, men von Sydow själv hade nog ställt sig frågande till de där orden, och vem vet hur länge folk i allmänhet vet vad de betyder? Förhoppningsvis

försvinner kunskapen snart. På samma sätt kan Svensson beskriva politiker som "balansspelare" och "playmakers" och därmed skildra den politiska spelplanen under tidigt 1900-tal med ett språkbruk och med tankestrukturer som hör intimt samman med en förmodligen högst tillfällig fotbollsdiskurs runt 2010 (Svensson 2010: 53, 15-16).

De många kronologiska hoppen ger berättelserna ett tydligt drag av historieskrivning. De enskilda händelserna sätts ständigt in i större historiska sammanhang och jämförs med händelser som har inträffat eller kommer att inträffa vid andra historiska tidpunkter. Det innebär inte att berättelserna blir spretiga. Snarare blir de kronologiskt tjocka och komplexa. Historien – både den personliga och den allmänna – framstår som mångbottnad och svårbeskrivlig, fullmatad med signifikans.

Det är inte bara inom de respektive volymerna som intriger skapas. Även sviten som sådan utgör en sammanhållande intrig. Hela boxen presenterar en berättelse i tjugotvå delar om det svenska 1900-talet. Ja, mer än så: med skildringen av de tidiga statsministrarnas barndomar och uppväxter ger sviten också en bild av andra hälften av 1800-talet. Från Louis De Geers födelse 1854 och fram till det att Karl Staaff tillträder som statsminister 1905 presenteras den svenska historien från berättarperspektiv som befinner sig utanför regeringsmakten. Från 1905 och fram till Fredrik Reinfeldts uppväxt på 1970-talet återges berättelsen från dubbla håll: i barndoms- och uppväxtskildringarna från vanliga medborgares perspektiv, i skildringen av det rikspolitiska maktspelet från regerings- och riksdagsmaktens perspektiv. I gestaltningen av tiden från 1980-talet och framåt är perspektivet uteslutande den politiska maktens.

Perspektiven skiftar förstås också ständigt mellan de 22 biografierna. Den som läser sviten från volym till volym får följa en mängd omstarter, omtagningar och ständigt nya utgångspunkter utifrån vilka historien om Sverige berättas. Berättartekniken kan här påminna om den modernistiska romanen, inte minst dess anglosaxiska version hos till exempel James Joyce och Virginia Woolf. I Joyces *Ulysses* berättas om en dag – den 16:e juni 1904 – utifrån flera personers perspektiv, och i Woolfs *Mot fyren* skildras två separata dagar genom ständiga hopp mellan olika karaktärers medvetanden. Statsministersvitens författare använder inte helt olika berättartekniker, som Joyce gör i *Ulysses*. Däremot är det en stor skillnad i tempo mellan de olika volymerna. Berättelsen om Tage Erlanders 23 år på statsministerposten går mycket snabbare fram än berättelsen om de statsministrar som bara sitter på posten under några månader.

Elasticiteten i sviten som helhet har inte bara med perspektivskiftet att göra, utan är också i hög grad kronologisk. De ständiga kronologiska hoppen inom och mellan volymerna bidrar till att vissa tidsperioder skildras mycket omfattande och perspektivrikt medan andra nästan inte finns med alls. Denna ojämna fördelning har delvis att göra med att det är statsministrarnas personer som styr uppmärksamhet och uppläggning. Att varje statsminister får samma

utrymme bidrar därmed till ett intryck av historisk relativism. Det intryck av jämn, heltäckande belysning av historiens gång som volymernas likartade omfång vid en första anblick ger, övergår – om man tittar lite närmare – i sin motsats. Vissa personer, situationer, händelser och skeenden får mycket mindre uppmärksamhet än de historiskt förtjänar, andra får mycket mer. Denna ojämna belysning är inte bara ett resultat av att det är personerna i sig som styr uppläggningsen, utan också att det är personerna i egenskap av statsministrar som styr. Att det är statsministerämbetet som är utgångspunkten gör att varje volym tvingas lägga fokus vid vissa specifika perioder. Allt detta innebär till exempel att tidsperioden mellan 1945 och 1964 bara står i fokus i en enda volym, den om Erlander. Denna period kan ju inte på något sätt anses vara mindre viktig än andra i den svenska 1900-talshistorien, men här gör alltså den biografiska utgångspunkten att den endast tas upp en gång utifrån ett perspektiv: den sittande statsministerns. Motsatsen gäller för åren kring 1917. Vid denna tidpunkt var flera av 1900-talets statsministrar verksamma i rikspolitiken. Perioden står därmed i fokus i hela åtta volymer, de om Lindman, Hammarskjöld, Swartz, Edén, Branting, von Sydow, Trygger och Ekman. Riktigt så centrala är nog inte dessa år i den allmänna svenska 1900-talshistorien, men här utgör de av berättarteknisk nödvändighet den övergripande intrigens centrum. Den svenska rikspolitikens agerande i anslutning till första världskriget, revolutionen i Ryssland och den inhemska hungersnöden på 1910-talet belyses alltså från en mängd olika håll, medan välfärdsstatens uppbyggnad på 1950- och 1960-talet ges en mer entydig bild.

En mängd enskilda händelser och skeenden relativiseras när de beskrivs på olika sätt i de olika volymerna. Dessa olikartade varianter av samma historiska fakta kan sägas vara av två olika slag: allmänhistoriska och personhistoriska. Ett exempel på en allmänhistorisk relativisering är Eva Helen Ulvros' skildring av hungerkrisen 1917 i biografien över Swartz. Detta historiska skeende har redan beskrivits i volymerna om Lindman och Hammarskjöld. Till dessa skildringar lägger Ulvros den centrala roll kvinnor hade i hungerdemonstrationerna, och läsaren får ett helt nytt perspektiv på händelserna (Ulvros 2010: 34–36). Att detta kommer just i volymen om Swartz kanske har att göra med att den är skriven av en kvinna. Det kan också bero på att Ulvros är historiker och inte statsvetare som Leif Lewin eller journalist som Mats Svegfors. Ett annat exempel återfinns i volymen om Olof Palme, där Klas Eklund skriver: "Vid 1900-talets början var Sverige ett av Europas fattigaste länder" (Eklund 2010: 13). Denna utsaga ger en bild av seklets början som inte alls framgår tydligt i volymerna om dem som då var statsministrar. Eklunds formulering utgör också ett tillägg till den uppgift som ges av Rolf Alsing i den föregående volymen om Tage Erlander: "I slutet av 1800-talet var Sverige ett av Europas fattigaste länder" (Alsing 2010: 11). I volym 15 och 16 nyanseras och utökas alltså bilden av de ekonomiska utgångspunkterna för det historiska förlopp som hela

sviten tecknar. Från Eklunds och Alsings perspektiv, vars historiska fokus ligger långt senare under 1900-talet, blir skildringen av det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet en annan än i de volymer som har sitt fokus vid denna tid.

Ett representativt exempel på personhistorisk relativism finns i volymen om Louis De Geer när Johannes Åman beskriver Arvid Lindmans göranden och låtanden från De Geers perspektiv. Läsaren får här nya uppgifter om den tidigare porträtterade statsministern. Lindmans relation till liberalerna under 1910-talets första hälft får en ny belysning, liksom hans roll vid utnämningen av De Geer som statsminister 1920. Att Lindman mitt under regeringskrisen i september 1920 helt plötsligt åker på semester till Biarritz och på det viset gör det parlamentariska läget mer komplicerat, är inget som framgår i biografien över Lindman själv (Åman 2010: 45–46). Åman fyller här i en *ellips* – en tom lucka i berättelsen – i Lewins levnadsteckning över Lindman. För De Geers livshistoria är Lindmans resa central, för Lindman själv är den inte lika viktig. En annan sorts nyansering sker i Lotta Grönings biografi över Axel Pehrsson-Bramstorp när bondeförbundets ledare lyfts fram som mycket viktig för folkhemsbygget. Gröning menar att Pehrsson-Bramstorp sällan nämns i detta sammanhang och att Per Albin Hansson nästan alltid oförtjänt får hela äran eller skulden (Gröning 2010: 11). Hon formulerar därmed ett direkt alternativ till det intryck som ges i svitens föregående volym, i vilken Niklas Ekdal slår fast att vi lever i det land som Hansson byggde (Ekdal 2010: 11).

Berättarna

Slutligen måste några ord ägnas biografiernas berättare och deras position gentemot det historiska skeendet och statsministrarnas personer. Berättarna har i regel ett örnperspektiv på händelserna. De är mer eller mindre allvetande och vet därmed mer om saker och ting än de karaktärer som porträtteras. Att statsministrarna och det politiska maktspelet ständigt placeras i ett historiskt sammanhang som de själva och deras kolleger inte kan överblicka, blir allra tydligast i de historiska prolepserna. Berättarna kommunicerar härvidlag med läsaren mer eller mindre över huvudet på protagonisten. Det allvetande perspektivet ger intrycket av att berättare och läsare sitter med facit i hand, vilket ju stämmer i många konkreta sakfrågor men kan bli problematiskt i mer komplexa historiska och moraliska frågor. Ganska vanligt är ett smått nedlåtande perspektiv på äldre tider som har sin grund i en framstegssyn på historiens gång. Resultatet är att 2010-talet framstår som en mer upplyst och klok tid än tidigare tidsperioder. Uttrycket ”med facit i hand” används också reservationslöst i flera volymer. Talande är Annika Ström Melins förord till volymen om Göran Persson, där författaren menar att hon inte är förmögen att ”slutgiltigt granska, sammanfatta och värdera Göran Perssons gärning” eftersom denna ligger för nära i tiden (Ström Melin 2010: 9). Med andra ord utgår Ström Melin

ifrån att man verkligen *kan* nå en slutgiltig, sann bild av en politisk gärning. Resonemanget ger intrycket att tidigare biografier i serien innehåller en sådan sanning.

Det finns många exempel på tvärsäkra yttranden från berättarnas sida. Ett är Leif Lewins kommentar till ett av Karl Staaffs uttalanden i riksdagen om folkmakt visavi herremakt: ”I sak var detta precis vad striden gällde men formuleringen ansågs som ett oförskämt angrepp på förstakammarhögern och väckte stor uppståndelse” (Lewin 2010: 39). Berättaren vet ”precis” vad striden handlade om men formuleringen ”ansågs” vara ett angrepp. Berättaren har tillgång till sanningen, medan de historiska figurerna bara kan anse saker och ting från sin begränsade historiska horisont. Det händer förstås också att berättarna uppvisar en viss osäkerhet inför vad som verkligen har hänt, men denna osäkerhet är ganska sällsynt och framträder oftast i anslutning till protagonisternas inre bevekelsegrunder.

Berättarnas relation till sina karaktärer är varierande. Vissa är tydligt sympatiskt inställda till det biograferade subjektet (till exempel volymerna om Lindman, Hansson och Carlsson). Att Leif Lewin ägnar ett så stort utrymme åt Arvid Lindmans antipatier gentemot nazismen är ett exempel på en sådan sympatiserande inställning. Andra är i grunden kritiska (till exempel volymerna om Staaff, Trygger, Ullsten och Reinfeldt). Att berättaren i boken om Trygger vid upprepade tillfällen kallar protagonisten för en bakåtsträvare – ja, i flera fall till och med karaktäriserar honom som ”aggressivt konservativ” – är nog det tydligaste exemplet (Samuelsson 2010: 15, 45, 108). Det finns också en stor variation vad gäller hur nära statsministrarnas personer berättaren ställer sig i skildringen av konkreta händelser och situationer. Vissa är överlag svepande och ganska opersonliga, andra kryper mycket nära protagonisten. Ofta upprättas närheten till protagonisten med hjälp av en konstruerad psykologisk insikt. Många berättare vet precis vad protagonisterna har känt och tänkt i en viss situation. Här ligger biografierna nära den skönlitterära prosan, som ju ofta tar steget in i protagonisternas medvetanden. Så sker när Arvid Lindman beskrivs vandra hem längs Strömmen en sommarkväll 1917: ”Han var på gott humör. Han var med i spelet igen. Han tyckte helt enkelt om att regera” (Lewin 2010: 66). Ibland använder berättaren en formulering som verkar vara hämtad från protagonisten, som när Karl Staaffs inställning till socialdemokraterna beskrivs: ”Samtidigt tog han bestämt avstånd från deras omstörtande ambitioner; land skulle med lag byggas” (Esaiasson 2010: 85). Utan att det på något sätt anges glider berättarens ord efter semikolonet över i ett slags citat utan citationstecken. Ibland är det svårt för läsaren att avgöra hos vem formuleringarna har sitt ursprung, som när en anteckning av Hugo Hamilton i volymen om von Sydow kommenteras: ”Kjolvälde var trots allt ett mindre ont än pöbelvälde” (Svensson 2010: 31). Vems är orden ”kjolvälde” och ”pöbelvälde”, berättarens eller Hamiltons? Eller är de berättarens tolkning av vad karaktären egentligen

menar? Ibland sker en intressant blandning av stor säkerhet och osäkerhet i karaktärsteckningen, som när berättaren i volymen om Staaff vet att protagonistens far var ”en vänlig och kompetent person som sökte en balans mellan Bergspredikan och konservativ konvention” men ställer sig osäker inför moderns karaktärsegenskaper och utseende: hon ”tycks ha varit den praktiska i familjen” och både hon och sonen ”får sägas ha varit attraktiva” (Esaiasson 2010: 14-15).

Karaktärsteckningen är annars överlag ganska balanserad mellan *direkt* och *indirekt karaktärisering*. Direkt karaktärisering sker när berättaren själv slår fast vad en karaktär har för egenskaper; indirekt karaktärisering inträffar när karaktärens egna ord, tankar och handlingar eller andra karaktärens ord ger en bild av protagonistens egenskaper. Ganska ofta dominerar dock den direkta karaktärsteckningen. Många av volymerna är fulla av egenskapsbeskrivande adjektiv. Arvid Lindman karaktäriseras till exempel av berättaren som bortskämd, prydlig, systematisk, noga med detaljer, kritisk-analytisk, ödmjuk, jordnära, rådig, pryd, finlemmad, kortväxt, fysiskt klen, barnslig, chosofri, lättsam, handlingskraftig, levnadsglad, välförberedd, älskvärd, slagkraftig, bestämd, realistisk, rastlös, talangfull, entusiastisk, slagfärdig, driftig, stridslysten, mjuknande med åren, direkt, dynamisk, mer ”fransk” än ”tysk” i sin uppfostran av barnen, handlingskraftig och exceptionellt klarsynt. Man får alltså en ganska tydlig uppfattning av Lindmans personlighet utan att några direkta belegg ges för att denna bild verkligen stämmer. Grundregeln är en löpande direkt karaktärisering av huvudpersonerna, men det finns varianter. I volymen om Nils Edén är till exempel framställningen i princip helt tom på direkt karaktärisering fram till sidan 115. Tidigare har Edén karaktäriserats indirekt, främst genom andras uttalanden om hans personliga egenskaper. På volymens sista sidor sammanfattar berättaren statsministerns personlighet: han är en god talare, har en fin röst, är analytisk, försiktig, skicklig, principfast, pragmatisk, en bra ledare som hittar medelvägar och nyanser (Wetterberg, 2010: 115-120). Vad gäller skillnaden mellan *platta* och *runda* karaktärer – där en platt karaktär är entydigt tecknad medan en rund är mångfacetterad – får man säga att de allra flesta av statsministrarna framställs som runda karaktärer. De är inga pappfigurer ur historiens karaktärskabinett utan framstår som mänskliga individer med både förtjänster, brister och ibland motstridiga egenskaper.

Vid en hel del tillfällen framstår berättarna i de 22 volymerna som högst subjektiva betraktare av det historiska skeendet. Denna subjektivitet sätter ingen grundläggande prägel på biografierna utan dyker snarare upp ganska plötsligt i vissa lägen och ger intryck av att subjektiva omdömen och intressen kanske styr mer än vad den i övrigt ganska neutrala stilen låter påskina. Så meddelar berättaren i volymen om Karl Staaff att ”man häpnar över bristen på sekretess” när det beskrivs hur Arvid Lindman får information om Staaffs hälsa från dennes läkare. Den ”man” som häpnar är förstas ingen annan än

berättaren själv, men reaktionen formuleras som vore den allmängiltig. Några sidor senare beskrivs hur man på en middagsbjudning vid det svenska hovet placerar statsministern mitt emot hans värsta fiende, ekonomiprofessorn Gösta Mittag-Leffler. Berättaren utbrister: "Den utstuderade nedrigheten känns i hjärtat ännu hundra år efteråt." Att det rör sig om en utstuderad nedrighet är kanske en rimlig tolkning, men att den känns i berättarens hjärta ännu hundra år senare där han sitter och skriver sin bok om Staaff är en subjektiv känsloutgjutelse. Läsaren får en inblick i berättarens känsloliv, inte i Staaffs (Esaiasson 2010: 89, 110). Berättarnas subjektivitet tar sig ibland raljerande uttryck. Ganska ofta drabbar det raljerande tonfallet inte den statsminister som porträtteras utan personer i dennes omgivning. Så sker till exempel när berättaren i volymen om Lindman beskriver Ernst Tryggers regering: den kommer tio år för sent med hänsyn till Tryggers roll i det politiska spelet och "femtio år för sent om man tänker på hans ideologi" (Lewin 2010: 81). Detta raljerande tonfall faller ofta in i ett framstegspräglad efterhandsperspektiv. Vi vet idag, där vi sitter 'med facit i hand', att Trygger var hopplöst förlegad. På motsvarande sätt kan berättaren i volymen om Staaff göra sig lustig på bekostnad av det tidiga 1900-talets medicinska kunskap: "medicinvetenskapen hade ganska nyss passerat den gräns där patienten hade större chans att tillfriskna om han eller hon *inte* sökte läkarvård" (Esaiasson 2010: 89).

Låt mig avsluta med ett sista exempel på subjektivitet i berättarperspektivet. För att teckna Hjalmar Hammarskjölds personlighet citerar berättaren en dikt som den blivande statsministern skrev när han på det svenska hovets uppdrag befann sig i S:t Petersburg 1914 för att förhandla med ryssarna. Dikten kommenteras: "Möjligen kan det te sig besynnerligt, till och med aningen överspant, av en hög ämbetsman, tillika juridikprofessor och internationellt ledande folkrättsexpert, att vid 52 års ålder ägna sig åt dylikt rimsmide" (Svegfors 2010: 44). För en litteraturvetare är berättarens kommentar mycket mer besynnerlig än dikten. Vad är det för märkligt med att en hög ämbetsman skriver en dikt, och varför blir det ännu märkligare av det faktum att Hammarskjöld också är professor i juridik och expert på internationell folkrätt? Och vad menar berättaren med "rimsmide"? Är det extra besynnerligt att ämbetsmannen har skrivit dikten på rimmad meter? 1914 var det regel snarare än undantag att dikter skrevs på rim, oavsett ämne och dignitet. Och vad har Hammarskjölds ålder med det hela att göra? Är viljan och behovet att uttrycka sig litterärt något man växer ifrån när man blir vuxen? Vad har berättaren då att säga om sonen Dag Hammarskjölds haikudikter i den postuma *Vägmärken*, skrivna under tiden som FN:s generalsekreterare? Är de också märkliga anomalier i den rationella handlingsmänniskans framstående personlighet?

Nej, uttalandet om den rimmade dikten säger inte lika mycket om Hammarskjöld som det gör om författaren Mats Svegfors' syn på poesi. Kanske säger det också något väsentligt om vår tids allmänna syn på högt uppsatta

politiker. De är människor som sysslar med verkliga ting, med förhandlingar och beslut i ideologiska sammanhang och konkreta sakfrågor. De skriver inte dikt. I synnerhet inte med rim.

Slutord

Vad för slags litteratur innehåller då boxen *Sveriges statsministrar under 100 år*? Jo, under den homogena och jämna ytan ges här en brokig, mångfacetterad och perspektivrik bild, både av de personer som innehaft den svenska statsministerposten under de senaste hundra åren och av de historiska perioder i vilka de levde och verkade. De 22 statsministrarna karaktäriseras på olika sätt, men ingen av dem görs entydiga. De bär alla på olika egenskaper, förmågor och brister som vetter åt olika håll och som ibland är motstridiga. Alla statsministrarna är män, och alla har de lyckats med något som få lyckas med: att bli utsedd att politiskt leda Sverige. Deras levnadshistorier följer därmed en tydlig modell, men i övrigt finns det inte någon grundläggande egenskap som för enar dem. Deras personliga bakgrunder är olika. Deras privata omständigheter är olika, liksom deras politiska och historiska villkor. Målsättningarna och ambitionerna är olika, liksom de politiska resultaten av deras insatser. Vissa liv är tragiska, andra beskrivs som framgångsberättelser. Flera av dessa statsministrar ges också olikartade karaktäriseringar i olika volymer i boxen, vilket relativiserar deras identiteter och insatser. Samma mångfald präglar boxens sammanlagda gestaltning av 1900-talet. Vissa perioder beskrivs detaljerat och nyanserat, andra nämns knappt alls. Liksom den personliga verkligheten skildras alltså historiens gång som något relativt, något som gestaltas på olika sätt beroende på vilket perspektiv man har. Utifrån kriteriet om nyanserad gestaltning av tillvaron, måste man alltså säga att boxen som helhet är ett exempel på god litteratur.

Men visst finns det vissa mönster i denna brokighet. Biografiernas utgångspunkter i och betoning av den politiska kampen gör att skildringen som helhet styrs av bekymmer, konflikter och svårigheter. Livet framstår som en lång kamp, i vilken vissa avgår med seger och andra lider nederlag. Själva biografivitegens genre leder till ett angränsande mönster: de tidsperioder under vilka olika statsministrar avlöste varandra i snabb takt framstår som innehållsrika och konfliktfyllda, medan de tidsperioder då en och samma statsminister satt länge på posten framstår som mer händelsefattiga och harmoniska. Så framstår åren kring 1917 som den både svåraste och mest intressanta perioden under 1900-talet, medan perioden mellan 1945 och 1964 framstår som harmonisk och av mindre historiskt intresse. Detta är förstas en chimär, det inser varje läsare som reflekterar över den historiska obalansen, men det är en chimär som faktiskt framställs av boxens uppläggning och som på ett oreflekterat plan säkert ger avtryck i många läsares uppfattningar om det politiska 1900-talet.

All litteratur ger en selektiv bild av tillvaron. Ingen bok, hur nyanserad den än är, kan ge en representativ bild av livet och världen. Detta faktum är snarare en truism, och i sig utgör det inget problem. Problematiskt blir det först om en och samma selektiva bild av tillvaron framställs i en dominerande mängd böcker. Föreställningen om det politiska livet som en enda lång dramatisk kamp män emellan, i vilken vissa segrar och andra förlorar, dominerar biografiska framställningar om politiker. Att ett liv i den nationella politikens toppskikt också måste bestå av en mängd andra, mycket mindre dramatiska – och rentav oändligt tråkiga – skeenden, situationer, möten och funderingar syns sällan i dess litterära versioner. Även föreställningen om att historiens gång styrs av infekterade och dramatiska konflikter snarare än långsamma och odramatiska processer, är förutsättningen för de flesta berättelser om världen. Statsministerboxen är en av alla de publikationer som bekräftar dessa hegemoniska men högst selektiva föreställningar.

Har då ovanstående analys gjort statsministersviten rättvisa? Ja, det har åtminstone varit min ambition att så rättvisande som möjligt belysa boxen utifrån ett litteraturvetenskapligt perspektiv. Naturligtvis är detta perspektiv också högst selektivt. Om svitens förmåga att ge en historiskt korrekt återgivning av vad som verkligen hände högst upp i den politiska processen under de hundra åren och vilka faktiska bevekelsegrunder och villkor som styrde de enskilda politikernas sätt att agera, har jag inget att säga. Det får andra bedöma.

Vad har då denna analys bidragit med? Jo, den har belyst de litterära mönster som tas i bruk när vi skildrar människoliv, även sådana som har verklighetsbakgrund. Dessa mönster säger mycket om hur vi betraktar våra egna liv och människor i vår omgivning. Undersökningen har också lyft fram allmänna föreställningar om politik, föreställningar som inte existerar utanför språket och dess förmåga att upprätta berättelser, beskrivningar och karaktäriseringar. Analysen har även kastat ljus över dominerande föreställningar om enskilda politikers gärningar och villkor. Sådana föreställningar styr hur vi betraktar och bedömer den politiska verksamheten och hur vi ser på vår egen relation till dem som vi har satt att styra över oss. Vad kräver vi av dem och vad är rimligt att kräva av dem? Slutligen har studien visat hur vi föreställer oss det svenska 1900-talet och de olika utvecklingslinjer som har lett fram till den historiska situation vi befinner oss i idag.

Ett annat undersökningsmaterial hade kanske hittat andra mönster. Mycket återstår att göra för att teckna en mer allmängiltig bild av de litterära politikernas liv.

Referenser

- Albert Bonniers förlag, 2012. Hemsida. Tillgänglig: <http://www.albertbonniersforlag.se/sverigesstatsministrarunder100ar> Hämtdatum: 2012-03-26.
- Alsing, Rolf, 2010. *Tage Erlander*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Beckett, Francis (red.), 2006. *The 20 British Prime Ministers of the 20th Century*. 20 volymer. London: Haus.
- Berggren, Henrik, 2010. *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme*. Stockholm: Norstedts.
- Bergstrand, Mats, 2010. *Ola Ullsten*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Casparsson, Ragnar (red.), 1949-1952. *Banérförare*. Volym 1-10. Stockholm: Folket i Bild.
- Dante Alighieri, 1965. *Inferno. Den gudomliga komedin*. Volym 1. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Ekdal, Niklas, 2010. *Per Albin Hansson*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Eklund, Klas, 2010. *Olof Palme*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Elmbrant, Björn, 2010. *Fredrik Reinfeldt*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Esaiasson, Peter, 2010. *Karl Staaff*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Fludernik, Monika, 1996. *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.
- Genette, Gérard, 1982. *Palimpsestes*. Paris: Seuil.
- Gröning, Lotta, 2010. *Axel Pehrsson-Bramstorp*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Gustavsson, Rolf, 2010. *Ingvar Carlsson*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Ilshammar, Lars, 2010. *Hjalmar Branting*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Jeffers, Thomas L., 2005. *Apprenticeships. The Bildungsroman from Goethe to Santayana*. New York: Palgrave.
- Johnson, Anders, 2010. *Felix Hamrin*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Lehmann, Johannes, 1971-1972. *Svenske statsministre*. Volym 1-2. Köbenhavn: Nyt nordisk forlag.
- Lewin, Leif, 2010. *Arvid Lindman*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Möller, Tommy, 2010. *Carl Bildt*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Ohlsson, Per T, 2010a. *Richard Sandler*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Ohlsson, Per T, 2010b. *Carl Gustaf Ekman*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Proust, Marcel, 1993. *Swanns värld, På spaning efter den tid som flytt*, Volym 1. Stockholm: Bonniers.
- Samuelsson, MarieLouise, 2010. *Ernst Trygger*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Schlesinger Jr., Arthur M. & Sean Wilentz (red.), 2001-2012. *The American Presidents*. 39 volymer. New York: Times Books.
- Ström Melin, Annika, 2010. *Göran Persson*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.

- Svegfors, Mats, 2010. *Hjalmar Hammarskjöld*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Svenning, Olle, 2010. *Thorbjörn Fälldin*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Svensson, Per, 2010. *Oscar von Sydow*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Tegnér, Esaias, 1921. "Mjeltsjukan", i *Samlade skrifter*, volym 5. Stockholm: Norstedts.
- Tenngart, Paul, 2012. "Simultaneous Multiple Frames in Charles Baudelaire's *Les Fleurs du Mal*", i Alla Kwiatkowska (red.), *Texts and Minds. Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Turner, Mark, 1996. *The Literary Mind*. New York och Oxford: Oxford University Press.
- Ulvros, Eva Helen, 2010. *Carl Swartz*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- Wetterberg, Gunnar, 2010. *Nils Edén*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.
- White, Hayden, 1976. "The Fictions of Factual Representation", i *The Literature of Fact*. New York: Columbia University Press.
- Wolf, Werner, 2006. "Introduction: Frames, Framings and Framing Borders in Literature and Other Media", i Werner Wolf & Walter Bernhart (red.), *Framing Borders in Literature and Other Media*. Amsterdam och New York: Rodopi.
- Wordsworth, William, 1994. *The Works of William Wordsworth*. Ware: Wordsworth Editions.
- Åman, Johannes, 2010. *Louis De Geer*, i Mats Bergstrand & Per T Ohlsson (red.), *Sveriges statsministrar under 100 år*. Stockholm: Bonniers.